

<i>Rodzaj dokumentu:</i>	Materiał dodatkowy
<i>Zagadnienie:</i>	Cytat w temacie wypracowania na poziomie rozszerzonym
<i>Egzamin:</i>	Egzamin maturalny
<i>Przedmiot:</i>	Język polski
<i>Poziom egzaminu:</i>	Rozszerzony
<i>Adresaci dokumentu:</i>	Nauczyciele języka polskiego Uczniowie szkół ponadpodstawowych
<i>Data publikacji dokumentu:</i>	24 czerwca 2022 r.

Zespół redakcyjny:

dr hab. Maciej Michalski, prof. ucz. (UG)
dr Wioletta Kozak (CKE)
Agnieszka Romerowicz (CKE)
Wioletta Łakoma-Sabat (CKE)

Recenzenci:

dr Tomasz Karpowicz (UW)
dr Marcin Smolik (CKE)
Andrzej Spilkowski (OKE w Gdańsku)
dr Romana Patyk (OKE w Jaworznie)
Teresa Bulska-Leśniak (OKE w Krakowie)
Zbigniew Kosiński (OKE w Łomży)
Sławomira Wójcik (OKE w Łodzi)
dr Mariusz Chołody (OKE w Poznaniu)
Grzegorz Sawa (OKE w Warszawie)
Beata Kwapińska (OKE we Wrocławiu)

Materiał został opracowany przez Centralną Komisję Egzaminacyjną we współpracy z okręgowymi komisjami egzaminacyjnymi.

Centralna Komisja Egzaminacyjna

ul. Józefa Lewartowskiego 6, 00-190 Warszawa
tel. 22 536 65 00
sekretariat@cke.gov.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Gdańsku

ul. Na Stoku 49, 80-874 Gdańsk
tel. 58 320 55 90
komisja@oke.gda.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Jaworznie

ul. Adama Mickiewicza 4, 43-600 Jaworzno
tel. 32 616 33 99
oke@oke.jaworzno.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie

os. Szkolne 37, 31-978 Kraków
tel. 12 683 21 99
oke@oke.krakow.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łomży

al. Legionów 9, 18-400 Łomża
tel. 86 473 71 20
sekretariat@oke.lomza.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łodzi

ul. Ksawerego Praussa 4, 94-203 Łódź
tel. 42 634 91 33
sekretariat@lodz.oke.gov.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Poznaniu

ul. Gronowa 22, 61-655 Poznań
tel. 61 854 01 60
sekretariat@oke.poznan.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Warszawie

pl. Europejski 3, 00-844 Warszawa
tel. 22 457 03 35
info@oke.waw.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna we Wrocławiu

ul. Tadeusza Zielińskiego 57, 53-533 Wrocław
tel. 71 785 18 94
sekretariat@oke.wroc.pl

1. Funkcja cytatów oraz ich odczytywania w komunikacji

Zanim określimy funkcję cytatów oraz ich odczytywania w komunikacji, przeanalizujemy wybrane definicje pojęcia 'cytat'.

cytat	rodzaj przytoczenia: wprowadzenie do wypowiedzi dosłownie brzmiącego fragmentu wypowiedzi innego podmiotu mówiącego [...]. W piśmie sygnałem graficznym cytatu dosłownego bywa zazwyczaj cudzysłów	<i>Słownik terminów literackich</i>
	przytoczony w określonym dziele lub wypowiedzi fragment innego dzieła	wsjp.pl

Z przytoczonych definicji wynika, że cytat jest:

- przytoczeniem czyjejś wypowiedzi
- wyróżniony graficznie – zazwyczaj cudzysłowem.

Jaką funkcję pełni cytowanie w literaturze, a jaką w codziennej komunikacji?

Według *Słownika terminów literackich* umieszczenie „cudzego słowa” w **utworze literackim** „jest przejawem znaczeniowych napięć wewnątrztekstowych [...] oraz gry semantycznej z innymi utworami. Cytat wskazuje też na usytuowanie wypowiedzi literackiej w obszarze intertekstualnym, w którym tworzy szereg dialogowych powiązań między dziełami. Cytat sprawia, że dzieło macierzyste wprowadzone zostaje w nowy układ, wydobywający niejako jego potencjalne sensy; wzbogaca też i komplikuje układy znaczeniowe wypowiedzi, w której został umieszczony”¹. Prowadzi to do reinterpretacji sensów zarówno macierzystego utworu, jak i przytaczanych słów.

Cytowanie jest zatem:

- istotnym zabiegiem artystycznym i znaczeniowym
- nie ma charakteru wyłącznie ornamentacyjnego czy marginalnego
- stanowi ważne wyzwanie interpretacyjne dla czytelnika.

W **potocznej komunikacji** również cytujemy czyjeś wypowiedzi, odnosimy się do nich, interpretujemy je i przekształcamy. Dotyczy to zwłaszcza tzw. skrzydlatych słów, ponieważ – według *Słownika terminów literackich* – „w obrębie potocznej komunikacji cytaty służą porozumiewaniu się za pomocą powszechnie znanych i zrozumiałych dla jej uczestników idiomów i zwrotów zwartych, silnie nacechowanych znaczeniowo, będących przejawem zakorzenienia mowy w tradycji kulturowej”². Z tej szerokiej perspektywy można powiedzieć, że umiejętność przytaczania cudzych wypowiedzi oraz odnoszenia się do nich stanowi jedną z podstawowych kompetencji komunikacyjnych.

Warto także zwrócić uwagę na etyczny aspekt poprawnego wykorzystywania cytatów oraz ich odczytywania. Cytowanie oraz odczytywanie cytatów, podobnie jak w przypadku komentarzy, jest wyrazem odpowiedzialności, „odpowiedzi” na czyjś tekst – wykazania się chęcią zrozumienia i szacunkiem oraz wyrażenia adekwatnej reakcji. Innymi słowy: gdy

¹ *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, Wrocław 1998, s. 86.

² *Ibidem*.

cytujemy i interpretujemy czyjąś wypowiedź, bierzemy za nią odpowiedzialność. I z drugiej strony – celowe zniekształcanie czyjejś myśli stanowi jeden z zabiegów erystycznych. Można zatem powiedzieć, że umiejętność poprawnego cytowania oraz odczytywania cytatów jest niezbędną umiejętnością służącą skutecznej i etycznej komunikacji oraz pozwala kształtować dialogiczną postawę – tak potrzebną we współczesnym świecie.

Z uwagi na powyższe ustalenia oczywiste jest, że również na egzaminie maturalnym przywiązuje się istotną wagę do umiejętności trafnego i funkcjonalnego cytowania oraz odczytywania cytatów. Dotyczy to zwłaszcza egzaminu na poziomie rozszerzonym, do którego przygotowanie ma jednocześnie stanowić dla zdających wstęp do studiowania czy też – szerzej – kształcenia kompetentnych i odpowiedzialnych współtwórców i uczestników dyskursu publicznego oraz przyszłych humanistów.

2. Wymagania z podstawy programowej, których poziom opanowania jest sprawdzany w wypracowaniu na poziomie rozszerzonym

Konieczność doskonalenia umiejętności uczniów w zakresie cytowania i interpretowania cytatów wynika z zapisów podstawy programowej przedmiotu język polski dla szkoły ponadpodstawowej. Te umiejętności wskazano w następujących obszarach podstawy programowej:

a) w preambule podstawy programowej kształcenia ogólnego:

Celem kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum jest: [...]

4) zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów,

uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;

5) łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrażeniowo-twórczymi;

6) **rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;**

7) rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom **obcowanie z kulturą i jej rozumienie;**

8) rozwijanie u uczniów **szacunku dla wiedzy [...]**

Wzbogacanie wiedzy o języku traktowanym jako rozwijający się system i narzędzie służące poznawaniu świata oraz wartościowaniu ma służyć kształtowaniu u ucznia refleksji porządkującej i pozwalającej na **świadome uczestnictwo w różnych sytuacjach komunikacyjnych, związanych zarówno z odbiorem, jak i tworzeniem własnych tekstów**. Służy temu również dalsze **rozwijanie umiejętności retorycznych, które pozwalają nie tylko na tworzenie własnych wypowiedzi, ale kształtują umiejętności polemiczne** oraz pozwalają rozpoznać próby manipulacji i skutecznie się im przeciwstawiać.

b) w wymaganiach ogólnych i szczegółowych:

Wymagania ogólne

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

6. Kształtowanie różnorodnych postaw czytelniczych: od spontanicznego czytania do **odbioru opartego na podstawach naukowych**.

7. Kształcenie **umiejętności czytania, analizowania i interpretowania literatury oraz innych tekstów kultury, a także ich wzajemnej korespondencji**.

8. Kształcenie **umiejętności świadomego odbioru utworów literackich i tekstów kultury na różnych poziomach: dosłownym, metaforycznym, symbolicznym, aksjologicznym.**

II. Kształcenie językowe.

2. **Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych**, stosowne wykorzystanie języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych.

3. **Funkcjonalne wykorzystywanie wiedzy o języku w odczytaniu sensów** zawartych w strukturze głębokiej tekstów literackich i nieliterackich.

4. Świadome wykorzystanie działań językowych **w formowaniu odpowiedzialności** za własne zachowania językowe.

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. **Wykorzystanie kompetencji językowych i komunikacyjnych** w wypowiedziach ustnych i pisemnych.

3. Kształcenie umiejętności **formułowania i uzasadniania sądów** na temat dzieł literackich oraz innych tekstów kultury.

4. **Doskonalenie umiejętności retorycznych**, w szczególności zasad tworzenia wypowiedzi spójnych, logicznych oraz stosowania kompozycji odpowiedniej dla danej formy gatunkowej.

5. Rozwijanie umiejętności tworzenia **tekstów o wyższym stopniu złożoności**.

Wymagania szczegółowe dla zakresu podstawowego i rozszerzonego

ZAKRES PODSTAWOWY	ZAKRES ROZSZERZONY
I. Kształcenie literackie i kulturowe.	
1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:	
<p>9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;</p> <p>13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;</p> <p>14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;</p> <p>15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny.</p>	<p>spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <p>1) odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej;</p> <p>2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;</p> <p>11) porównuje różnorodne propozycje odczytania tego samego utworu literackiego;</p>
2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:	
<p>1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;</p>	<p>spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <p>2) wykorzystuje teksty naukowe w interpretacji dzieła sztuki;</p>

<p>2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;</p> <p>3) rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), retorycznych (przemówienie, laudacja, homilia), popularnonaukowych i naukowych (rozprawa) [...];</p> <p>6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki.</p>	<p>4) porównuje teksty kultury, uwzględniając różnorodne konteksty;</p> <p>6) odczytuje poglądy filozoficzne zawarte w różnorodnych dziełach.</p>
<p>II. Kształcenie językowe</p>	
<p>3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:</p>	
<p>3) rozpoznaje i określa funkcje tekstu (informatywną, poetycką, metajęzykową, ekspresywną, impresywną – w tym perswazyjną);</p> <p>7) stosuje zasady etyki wypowiedzi; wartościuje wypowiedzi językowe, stosując kryteria, np. prawda – fałsz, poprawność – niepoprawność.</p>	<p>spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <p>1) określa intencję wypowiedzi jako aktu o dwóch znaczeniach: dosłownym i implikowanym (presupozycja).</p>
<p>III. Tworzenie wypowiedzi.</p>	
<p>1. Elementy retoryki. Uczeń:</p>	
<p>2) wskazuje i rozróżnia cele perswazyjne w wypowiedzi literackiej i nieliterackiej;</p> <p>6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozumowania w wypowiedziach argumentacyjnych i stosuje je we własnych tekstach.</p>	<p>spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</p> <p>2) stosuje różne typy dowodzenia w wypowiedzi (indukcyjne, dedukcyjne, sylogizmy).</p>
<p>2. Mówienie i pisanie. Uczeń:</p>	
<p>1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;</p> <p>4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;</p> <p>10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów.</p>	<p>spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego [...]</p>
<p>IV. Samokształcenie</p>	
<p>6) wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi</p>	<p>spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego:</p> <p>1) sięga do literatury naukowej, aby pogłębiać swoją wiedzę przedmiotową;</p>

3. Umiejętność cytowania i odczytywania cytatów na egzaminie maturalnym z języka polskiego na poziomie rozszerzonym

Umiejętność pracy z „cudzym słowem” – cytowania i odczytywania cytatów – została szeroko uwzględniona w wymaganiach dotyczących nauczania języka polskiego. W związku z tym opanowanie tej umiejętności będzie sprawdzane na egzaminie maturalnym z języka polskiego w formule od roku 2023, zwłaszcza na poziomie rozszerzonym – zapisano to w *Informatorze o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu dodatkowego (część pisemna na poziomie rozszerzonym) od roku szkolnego 2022/2023*.

[Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu dodatkowego \(część pisemna na poziomie rozszerzonym\) od roku szkolnego 2022/2023](#)

Arkusz 1. Test

[...] W zadaniach mogą się pojawić odniesienia do innych utworów (cytaty), wymagające konfrontacji treści/przesłania cytatu z sensami tekstu lub tekstów w arkuszu. Zadania mogą łączyć zagadnienia, np. treść + język (środki retoryczne) oraz odnosić do znajomości lektury / lektur obowiązkowych z zakresu podstawowego i rozszerzonego. (s. 15)

Arkusz 2. Wypracowanie

przykładowe tematy wypracowań:

- temat 2. (s. 94)
- temat 4. (s. 119)
- temat 6. (s. 143)]

Formułę tematów wypracowań na poziomie rozszerzonym omówiono w materiale [Kompetencje literackie i kulturowe w wypracowaniu na poziomie rozszerzonym](#) (s. 7–8).

Jak widać, praca z fragmentem tekstu (cytatem) pojawia się zarówno w teście, jak i w niektórych typach tematów wypracowań. Dlatego ważne okazuje się doskonalenie umiejętności uczniów w zakresie cytowania oraz analizy i interpretacji cytatów.

4. Analiza tematów wypracowania zawierających cytaty

Przeanalizujemy przykładowe tematy wypracowania zawierające cytaty.

Temat 2. z [Informatora PR](#) (s. 94)

Parabola [...] niesie w sobie uniwersalną, ponadczasową wykładnię praw moralnych, filozoficznych, religijnych, politycznych bądź innych, związanych z sytuacją egzystencjalną człowieka. [...] Charakterystyczną cechą parabolicznego dzieła literackiego jest jego dwupoziomowość wymagająca od czytelnika dojrzałej i rozbudowanej interpretacji – w innym bowiem wypadku dzieło pozostanie odczytane w sposób literalny, uproszczony i nie odsłoni swego ukrytego i nadrzędnego sensu. (Słownik gatunków literackich)

Rozważ, jaką rolę pełni paraboliczność w kreacji świata przedstawionego w literaturze. Punktem wyjścia rozważań uczyni przywołaną definicję.

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej
- utworów literackich z dwóch różnych epok
- wybranego kontekstu.

Temat 4. z [Informatora PR](#) (s. 119)

*Oto są labirynty wnętrza, magazyny i spichrze rzeczy, oto są ciepłe jeszcze groby, próchno i mierzwa. Prastare historie. Siedem warstw, jak w dawnej Troi, korytarze, komory, skarbcze.
(Bruno Schulz, *Wiosna*)*

Rozważ, jakie znaczenie dla odczytania sensu dzieła literackiego ma wykreowana w nim przestrzeń. Punktem wyjścia do rozważań uczyni cytowany fragment opowiadania *Wiosna* Brunona Schulza.

W pracy odwołaj się do:

- znanych Ci fragmentów *Procesu* Franza Kafki
- utworów literackich z dwóch różnych epok
- wybranego kontekstu.

Temat 6. z [Informatora PR](#) (s. 143)

Autobiografizmu czy reprezentowanej przez pisarza postawy autobiograficznej w literaturze nie należy rozpatrywać w kategoriach dokumentalnego i szczegółowego odzwierciedlenia życia jednostki. Jest to raczej konwencja, która zależnie od kultury artystycznej i światopoglądu epoki, w różnym stopniu i w różny sposób dopuszcza do ujawnienia podmiotowego „ja”, posiadającego cechy autora, mniej lub bardziej zauważalne. (Edyta Dziewońska)

Rozważ, jaką rolę odgrywa autobiografizm w kreacji świata w dziełach literackich różnych epok. Punktem wyjścia do rozważań uczyn fragment tekstu Edyty Dziewońskiej.

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej
- utworów literackich z dwóch różnych epok
- wybranego kontekstu.

Temat 2. z [Arkusza pokazowego](#)

Kształtowanie własnej tożsamości [...] wiąże się z poczuciem odkrywania „ja” i własnego miejsca na świecie, poczuciem bycia całością oraz tworzeniem fundamentów do dalszego rozwoju. Poszukiwanie tożsamości jest jednym z najistotniejszych i najtrudniejszych zadań w ciągu całego życia człowieka. To, kim się czujemy, z jakimi wartościami się utożsamiamy, wpływa na nasze wybory życiowe, pełnione funkcje w społeczeństwie, wchodzenie w nowe role i determinuje naszą przyszłość. (Miroslaw Babiarz, Paweł Garbuzik)

Tożsamość jednostki. Rozważ, jaką rolę w fabule dzieła literackiego pełni kreacja bohatera literackiego. Punktem wyjścia do rozważań uczyn fragment tekstu Miroslawa Babiarza oraz Pawła Garbuzika.

W pracy odwołaj się do:

- *Hamleta* Williama Szekspira
- utworów literackich z dwóch różnych epok
- wybranego kontekstu.

Można wyróżnić trzy podstawowe rodzaje wykorzystania cytatu w temacie wypracowania na poziomie rozszerzonym odpowiadające również najważniejszym funkcjom, jakie pełni cytowanie (zwłaszcza w tekstach naukowych).

1. Przywołanie definicji, np. w celu wyjaśnienia znaczenia danego zjawiska czy pojęcia (trudnego lub nieznanego zdającym), doprecyzowania go ze względu na potrzeby tematu czy wskazania określonego kierunku, którym podążać mają zdający. Przykładem jest temat 2. z *Informatora*.
2. Przedstawienie określonego autorskiego sposobu ujęcia danego zagadnienia lub stanowiska wobec problemu. Przykłady to temat 6. z *Informatora* oraz temat 2. z arkusza pokazowego.
3. Ilustracja literacka zagadnienia, które jest głównym tematem wypracowania. Przykładem jest temat 4. z *Informatora*.

Te rodzaje tematów w skrócie można nazwać (i tak będą określane poniżej):

- **temat z cytatem-definicją**
- **temat z cytatem-autorskim ujęciem**
- **temat z cytatem-ilustracją.**

Oczywiście czasem różnice (zwłaszcza między pierwszym a drugim typem) mogą być niewielkie, a zdający nie muszą określać w swoich wypracowaniach, z jaką odmianą formuły tematu mają do czynienia. Zaproponowany podział ma charakter jedynie pomocniczy i służy lepszemu ukierunkowaniu przygotowań do redagowania wypracowań.

Należy podkreślić, że cytaty w tej formule polecenia nie mają charakteru ozdobnika, nie są też jedynie luźnym nawiązaniem do tytułowego problemu czy jedynie sugestią, ale **stanowią integralną część tematu**. Za każdym razem **cytat musi zostać uwzględniony w wypracowaniu** jako punkt wyjścia do rozważań, a zarazem odwołanie do zacytowanej myśli musi stanowić wyraźną część wypowiedzi zdających.

Zgodnie z omawianą tu formułą tematów, cytat powinien być **punktem wyjścia do rozważań**. Przede wszystkim oznacza to odniesienie sensów zawartych w przytoczonej myśli do **problemu** wyrażonego w poleceniu. Zależnie od powyższych rodzajów wykorzystania fragmentów tekstów w treści polecenia, można realizować to na kilka sposobów, takich jak:

- w temacie z cytatem-definicją:
 - ✓ wyjaśnienie definicji i egzemplifikacja przywołanej definicji
 - ✓ wyjaśnienie, na jakie aspekty problemu ukierunkowują sensy cytatu
 - ✓ rozwijanie w wypracowaniu rozważań dotyczących poszczególnych cech definiowanego zjawiska w kontekście problemu
 - ✓ podawanie przykładów ilustrujących definicję
- w temacie z cytatem-ujęciem autorskim:
 - ✓ wyjaśnienie sensu zacytowanego fragmentu
 - ✓ wyjaśnienie stanowiska jego autora
 - ✓ wykazanie, że stanowisko wyrażone w cytacie, jest określonym rozwiązaniem problemu

- ✓ ewentualne ustosunkowanie się (wraz z uzasadnieniem) w pracy do autorskiego stanowiska wyrażonego w cytacie
- w temacie z cytatem-ilustracją:
 - ✓ wykazanie związku fragmentu literackiego z problemem wyrażonym w poleceniu
 - ✓ interpretacja fragmentu ze względu na problem wyrażony w poleceniu
 - ✓ ewentualne przywołanie innych przykładów z twórczości autora fragmentu, które wiążą się z problemem.

Następnie zdający mogą kontynuować rozważania – omawiać kolejne aspekty problemu w odniesieniu do kolejnych utworów literackich oraz kontekstów (no najmniej jednego).

Warto zwrócić uwagę, że określenie *punkt wyjścia* wskazuje także na kompozycyjny porządek wypowiedzi pisemnej: wypracowanie warto rozpocząć od wyjaśnienia cytatu i od odniesienia go do tytułowego problemu. Taka kompozycja nie jest wprawdzie wymagana, ale wydatnie ułatwia prezentację własnych rozważań i ich odbiór.

Dobre zrozumienie cytatu powinno zatem stanowić niezbędną część analizy tematu stanowiącej pierwszy etap przygotowania do redagowania wypracowania. Z myślą o podsumowaniu powyższych spostrzeżeń można tę analizę podzielić na następujące kroki:

- krok 1: wyjaśnienie myśli zawartych w cytacie (wyodrębnienie głównych pojęć lub słów kluczy oraz ewentualne ich wyjaśnienie, parafrazowanie zdań i sformułowań)
- krok 2: wyjaśnienie **problemu** zawartego w poleceniu
- krok 3: odniesienie sensu cytatu do **problemu** sformułowanego w poleceniu
- krok 4: odniesienie sensu cytatu do wybranych **utworów literackich i/lub lektury obowiązkowej** (cytat stanowi cenną wskazówkę ułatwiającą dobór utworów literackich).
- krok 5: odniesienie sensu cytatu do wybranego **kontekstu**.

Oczywiście kolejność wykonywania powyższych kroków może być inna, ale z myślą o pełnej analizie tematu wykonać należy wszystkie.

Dla tematów z cytatem- ujęciem autorskim można ewentualnie wykonać jeszcze krok 6: sformułowanie własnego **zdania** (stanowiska) wobec myśli wyrażonej w cytacie.

Jeśli zdający nie odniesie się w swoim wypracowaniu do cytatu zawartego w temacie, należy uznać, że jego wypowiedź tylko częściowo będzie dotyczyła problemu wskazanego w poleceniu. Ponadto to pominięcie wpłynie także na ocenę jakości argumentacji w kryterium 2. (KLiK).

Przyjrzyjmy się przykładom tematów z *Informatora* i arkusza pokazowego odpowiadającym trzem powyższym sposobom wykorzystania cytatów w poleceniu dotyczącym wypracowania.

Analiza tematu pracy – temat 2. z Informatora

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Utwory literackie przywołane w wypracowaniu muszą reprezentować co najmniej dwie epoki literackie.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Parabola [...] niesie w sobie uniwersalną, ponadczasową wykładnię praw moralnych, filozoficznych, religijnych, politycznych bądź innych, związanych z sytuacją egzystencjalną człowieka. [...] Charakterystyczną cechą parabolicznego dzieła literackiego jest jego dwupoziomowość wymagająca od czytelnika dojrzałej i rozbudowanej interpretacji – w innym bowiem wypadku dzieło pozostanie odczytane w sposób literalny, uproszczony i nie odsłoni swego ukrytego i nadrzędnego sensu. (Słownik gatunków literackich)

Rozważ, jaką rolę pełni paraboliczność w kreacji świata przedstawionego w literaturze. Punktem wyjścia rozważań uczyn przywołaną definicję.

W pracy odwołaj się do:

- **wybranej lektury obowiązkowej**
- **utworów literackich z dwóch różnych epok**
- **wybranego kontekstu.**

Zastosujmy powyżej zaproponowany porządek analizy tematu z cytatem.

Krok 1. Wyjaśnienie myśli zawartych w cytacie

Cytat stanowi fragment słownikowej definicji paraboli literackiej. Skupia się na następujących jej cechach:

- ✓ uniwersalności
- ✓ formułowaniu praw moralnych/filozoficznych/religijnych/politycznych/innych
- ✓ odniesieniu ich do sytuacji egzystencjalnej jednostki ludzkiej
- ✓ dwupoziomowości znaczeniowej: którą tworzą: poziom dosłowny (literalny) i ukryty nadrzędny sens
- ✓ wymaganiu wnikliwego odczytania.

W celu lepszego zrozumienia, na czym polega paraboliczność, można już na tym etapie zastanowić się nad literackimi przykładami. Dobrze znaną, klasyczną i wyrazistą ilustracją paraboli są bajki Ignacego Krasickiego. Poruszają uniwersalne problemy (najczęściej dotyczące powszechnych wad ludzkich), które autor *Dwóch malarzy* obnaża, gdy prezentuje je w negatywnym świetle, w czym widać nieco przewrotną moralistykę (bo Krasicki raczej nie pokazywał pozytywnych wzorców). Te prawa ukazywał na przykładzie konkretnych życiowych sytuacji, które znamy z naszej rzeczywistości (nawet jeśli bohaterami wielu jego bajek były – zgodnie z tradycją zapoczątkowaną przez Ezopa – zwierzęta). Opowiedziana historia (czyli poziom dosłowny paraboli) była jednak tylko pretekstem do przekazania wspomnianej nauki (wprost – za pomocą wyartykułowanego morału – lub jedynie domyślnie). I choć można wyobrazić sobie jedynie literalne odczytanie bajek (którą to możliwość dopuszcza definicja paraboliczności z cytatu), to wyrobiony czytelnik zrozumie pouczenie, przekazane z reguły wystarczająco sugestywnie.

Krok 2. Wyjaśnienie problemu zawartego w poleceniu

Przyjrzyjmy się ponownie głównej części tematu. Warto podkreślić słowa kluczowe dla wskazanego problemu:

Rozważ, jaką rolę pełni paraboliczność w kreacji świata przedstawionego w literaturze.

Dobrym sposobem na wyjaśnienie tematu i uświadomienie sobie tego, jakie zagadnienia należy poruszyć w wypracowaniu, jest parafrazowanie wraz z dookreślającymi synonimami lub uszczegółowieniami. W powyższego tematu może to wyglądać następująco:

Rozważ (zastanów się, podziel się refleksjami, zaproponuj swoje ujęcie/rozwiązania), **jaką rolę pełni** (czemu służy, jaką funkcję odgrywa, jakie ma znaczenie/wagę) **paraboliczność³ w kreacji** (w budowie, sposobie ukształtowania, formie) **świata przedstawionego** (czyli czasie, przestrzeni, bohaterach, fabule i ew. narrator) **w literaturze** (utworach/dzielał literackich należących do różnych rodzajów).

Innymi słowy: w wypracowaniu zdający powinni rozważyć, jak paraboliczność – zdefiniowana w cytacie – wpływa na sposób wykreowania świata przedstawionego i jego elementów. Oczywiście, zgodnie z wyjaśnieniem umieszczonym w arkuszu ponad tematem oraz z doprecyzowaniem znajdującym się poniżej, zdający powinni odwołać się do **wybranej lektury obowiązkowej** oraz **dwóch innych utworów literackich** pochodzących z różnych epok, a także odnieść się do **wybranego kontekstu**.

Powyższą analizę przedstawia także wypunktowanie pomijające stałe elementy polecenia:

- ✓ paraboliczność
- ✓ rola (funkcja, znaczenie, waga)
- ✓ kreacja (budowa, sposób ukształtowania, forma)
- ✓ świat przedstawiony (czas, przestrzeń, bohaterowie, fabuła, ewentualnie narrator).

³ Pojęć takich jak **paraboliczność** nie powinno się za wszelką cenę parafrazować, chyba że w użyciu są równoważne synonimy.

Krok 3. Odniesienie sensu cytatu do problemu sformułowanego w poleceniu

Po przeprowadzeniu czynności związanych z wyjaśnieniem problemu zawartego w poleceniu należy odnieść sensu cytatu do problemu. Spróbujmy skonfrontować powyżej wypunktowane cechy paraboliczności z elementami świata przedstawionego w literaturze.

- Uniwersalność
 - ✓ czas – nieokreślony, typowy,
 - ✓ przestrzeń – nieokreślona, nieistotna, niesprecyzowana
 - ✓ bohaterowie – reprezentatywni dla różnych grup, pozbawieni cech zindywidualizowanych, przypominający inne postaci i/lub ludzi znanych z naszej rzeczywistości
 - ✓ fabuła – prosta, dotycząca kwestii ważnych dla wszystkich.
- Formułowanie praw moralnych/filozoficznych/religijnych/politycznych/innych
 - ✓ czas i przestrzeń – jw.
 - ✓ bohaterowie – jw.
 - ✓ fabuła – dotyczy kwestii moralnych itd., stawia bohaterów przed dylematami i koniecznością podejmowania decyzji.
- Odniesienie do sytuacji egzystencjalnej jednostki
 - ✓ czas i przestrzeń – jw.
 - ✓ bohaterowie – jw.
 - ✓ fabuła – dotyczy sytuacji egzystencjalnych, ważnych dla naszego życia, zmieniających jego bieg lub naszą postawę.
- Dwupoziomowość znaczeniowa
 - ✓ czas i przestrzeń – poprzez ich nieokreśloność i/lub typowość mogą odnosić się do sensów nadrzędnych
 - ✓ bohaterowie – są jednocześnie konkretnymi jednostkami, ale poprzez ich reprezentatywność można interpretować te postacie jako typowe dla postaw, grup, cech itp.
 - ✓ fabuła – jednocześnie prosta, a jednocześnie pozwalająca na wnikliwą interpretację i rozważanie istotnych kwestii moralnych itp.

Powyższe propozycje odnoszenia sensów cytatu do problemu można również wywnioskować z analizy przykładów – zależy to od preferencji zdających (jak wolą zacząć: od ogólnej refleksji czy od wnioskowania na podstawie konkretnych egzemplifikacji).

Aby w pełni odnieść cytaty do problemu, należy jeszcze rozważyć **rolę** paraboliczności w kreacji świata przedstawionego, a to będzie już zależec od konkretnych przywołanych utworów. Ogólnie na podstawie powyższych notatek można stwierdzić, że paraboliczność silnie wpływa na kreację świata przedstawionego (zwłaszcza bohatera i fabuły).

Krok 4. Odniesienie sensu cytatu do wybranych utworów literackich i/lub lektury obowiązkowej

Paraboliczność to zjawisko znane zdającym (przypowieść i bajka oraz mit wskazane są w podstawie programowej dla szkoły podstawowej, kl. IV–VI), znalezienie utworów nie powinno stanowić problemu, np.

- ✓ wybrane mity
- ✓ bajki Ignacego Krasickiego
- ✓ *Dżuma* Alberta Camusa
- ✓ *Proces* Franza Kafki
- ✓ *Rok 1984* George'a Orwella

Oprócz tych oczywistych przykładów można szukać też paraboliczności w innych dziełach nie mających tak wyraźnie dwupoziomowej budowy, takich jak:

- ✓ *Król Edyp* Sofoklesa
- ✓ tragedie Williama Szekspira
- ✓ *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego
- ✓ *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego
- ✓ *Tango* Sławomira Mrożka
- ✓ *Mała Apokalipsa* Tadeusza Konwickiego

Krok 5. Odniesienie sensu cytatu do wybranego kontekstu

W wypadku paraboliczności narzuca się wiele adekwatnych kontekstów – zwłaszcza mitologiczny i biblijny, a także filozoficzny i egzystencjalny.

Warto dodać, że analiza tematu jest wprawdzie bardzo ważnym etapem pracy nad pisaniem wypracowania, ale wymaga dalszego merytorycznego opracowania. Zdający powinni następnie **rozważyć** problem, dobrać i sformułować własne **zdanie** i wspierające je **argumenty**.

Analiza tematu pracy – temat 6. z Informatora

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Utwory literackie przywołane w wypracowaniu muszą reprezentować co najmniej dwie epoki literackie.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Autobiografizmu czy reprezentowanej przez pisarza postawy autobiograficznej w literaturze nie należy rozpatrywać w kategoriach dokumentalnego i szczegółowego odzwierciedlenia życia jednostki. Jest to raczej konwencja, która zależnie od kultury artystycznej i światopoglądu epoki, w różnym stopniu i w różny sposób dopuszcza do ujawnienia podmiotowego „ja”, posiadającego cechy autora, mniej lub bardziej zauważalne. (Edyta Dziewońska)

Rozważ, jaką rolę odgrywa autobiografizm w kreacji świata w dziełach literackich różnych epok. Punktem wyjścia do rozważań uczyn fragment tekstu Edyty Dziewońskiej.

W pracy odwołaj się do:

- **wybranej lektury obowiązkowej**
- **utworów literackich z dwóch różnych epok**
- **wybranego kontekstu.**

W tym temacie pojawia się cytat, w którym wyrażone jest autorskie ujęcie szerokiego zagadnienia – autobiografizmu.

Krok 1. Wyjaśnienie myśli zawartych w cytacie

W ujęciu Edyty Dziewońskiej szeroko rozumianej autobiograficzności (odnoszonej także do postawy autobiograficznej) nie należy traktować jako wiernej relacji z życia autora. Jest ona dostosowana do konwencji uwarunkowanej epoką. Innymi słowy: to, co autor chce o sobie powiedzieć, jest przekształcone przez niezależne od niego ograniczenia właściwe np. określonym gatunkom czy chwytom artystycznym, które z kolei uwarunkowane są przez epokę czy prąd artystyczny. Badaczka zwraca zatem uwagę na to, że nie w pełni możemy powiedzieć o sobie tego, co chcemy, bo w sposób nawet niewidoczny ograniczają nas konwencje. Zatem autobiografizm jest częściowo konwencjonalny, czyli nie polega on po prostu na bezpośrednim opowiadaniu o swoim „ja” i swoich doświadczeniach.

Warto zwrócić uwagę, że w przeciwieństwie do poprzedniego przykładu nie pojawia się tu definicja autobiografizmu, którą uczniowie powinni znać w związku z – poznawanymi już w szkole podstawowej – gatunkami (kl. IV–VI: dziennik, kl. VII–VIII: pamiętnik) oraz utworami literackimi (np. J. Słowackiego *W pamiętniku Zofii Bobrówny* czy treny J. Kochanowskiego). Gdyby jednak samo pojęcie autobiografizmu nie było znane (mimo wiedzy o takim zjawisku literackim), ostatnie zdanie tekstu Edyty Dziewońskiej wyjaśnia, że chodzi tu o (częściowe) ujawnianie „ja” autorskiego w utworach literackich.

Krok 2. Zrozumienie problemu zawartego w poleceniu

Przyjrzyjmy się ponownie głównej części tematu. Warto podkreślić słowa kluczowe dla wskazanego problemu:

Rozważ, jaką rolę odgrywa autobiografizm w kreacji świata w dzielał literackich różnych epok.

I podobnie jak na potrzeby przeprowadzonej wcześniej analizy tematu 2. z *Informatora* można sparafrazować podkreślone wyrazy. Tak jak dla paraboliczności z poprzedniego przykładu, także tutaj nie ma potrzeby parafrazowania pojęcia autobiografizmu.

W odniesieniu do niniejszego tematu warto podkreślić, że zasadniczo w tekstach autobiograficznych osoba mówiąca jest częścią świata przedstawionego (sytuacji lirycznej), zatem trzeba ją także uwzględnić w rozważaniu sposobów kreacji rzeczywistości przedstawionej w utworze.

Krok 3. Odniesienie sensu cytatu do problemu sformułowanego w poleceniu

Połączenie cytatu z problemem sformułowanym w poleceniu można w skrócie ująć tak: zadaniem piszącego jest rozważenie wpływu **autobiografizmu rozumianego jako konwencja zależna od epoki literackiej** na kreację świata przedstawionego, czyli czasu, przestrzeni, bohaterów, fabuły i narratora (jako jednej z postaci). Zatem rozważenie w wypracowaniu autobiografizmu jako takiego, bez uwzględnienia wpływu konwencji na wyrażanie „ja”, stanowiłoby niepełną realizację tematu – byłoby pominięciem ważnego elementu tematu.

Krok 4. Odniesienie sensu cytatu do wybranych utworów literackich i/lub lektury obowiązkowej

Na liście lektur znajduje się kilka dzieł pozwalających na rozważenie omawianego problemu. Oprócz utworów ze szkoły podstawowej (wymienionych powyżej), można odnieść się do:

- ✓ *Pamiętników* Jana Chryzostoma Paska
- ✓ *Nie-Boskiej Komedii* Zygmunta Krasińskiego
- ✓ *Testamentu mojego* Juliusza Słowackiego
- ✓ opowiadań Tadeusza Borowskiego
- ✓ *Innego świata* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego
- ✓ *Podróży z Herodotem* Ryszarda Kapuścińskiego,

a z zakresu rozszerzonego – do:

- ✓ Wyznań św. Augustyna
- ✓ opowiadań Brunona Schulza.

Krok 5. Odniesienie sensu cytatu do wybranego kontekstu

Zagadnienie autobiografizmu jest sugestią bezpośredniego odniesienia do kontekstu biograficznego, a także – ze względu na cytaty z tematu – historycznoliterackiego (np. w kwestii przemian konwencji pisania o „ja” w zależności od epoki) i kulturowego (np. w kwestii znaczenia indywidualizmu w kulturze oraz w filozofii romantycznej czy młodopolskiej).

Ponieważ ten rodzaj cytatu pozwala zdającemu na ustosunkowanie się do myśli wyrażonej w cytacie – a przypomnijmy, że w wypracowaniu na poziomie rozszerzonym należy przedstawić własne zdanie – można tu wykonać również krok 6.

Krok 6. Sformułowanie własnego zdania (stanowiska) wobec myśli wyrażonej w cytacie

Zdający mogą np.:

- zgodzić się ze stanowiskiem Edyty Dziewońskiej i podkreślać znaczenie konwencji w autobiografizmie
- zgodzić się częściowo i twierdzić, że konwencje są istotne i mogą ograniczać autora, ale może on szukać innych form wyrazu, łamać konwencje itp., lub że wprawdzie autobiografizm jest konwencją, ale nieprzeszkadzającą w wyrażaniu siebie
- rozwijać i uzupełniać stanowisko autorki i zwracać uwagę na inne czynniki, które stoją na przeszkodzie bezpośredniego wyrażania *podmiotowego „ja”* (na potrzebę autokreacji, na uwarunkowanie okolicznościami pozaliterackimi itp.).

Analiza tematu pracy – temat 2. z arkusza pokazowego

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Utwory literackie przywołane w wypracowaniu muszą reprezentować co najmniej dwie epoki literackie.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Kształtowanie własnej tożsamości [...] wiąże się z poczuciem odkrywania „ja” i własnego miejsca na świecie, poczuciem bycia całością oraz tworzeniem fundamentów do dalszego rozwoju. Poszukiwanie tożsamości jest jednym z najistotniejszych i najtrudniejszych zadań w ciągu całego życia człowieka. To, kim się czujemy, z jakimi wartościami się utożsamiamy, wpływa na nasze wybory życiowe, pełnione funkcje w społeczeństwie, wchodzenie w nowe role i determinuje naszą przyszłość. (Mirośław Babiarz, Paweł Garbuzik)

Tożsamość jednostki. Rozważ, jaką rolę w fabule dzieła literackiego pełni kreacja bohatera literackiego. Punktem wyjścia do rozważań uczyn fragment tekstu Mirośława Babiarza oraz Pawła Garbuzika.

W pracy odwołaj się do:

- **Hamleta** Williama Szekspira
- **utworów literackich z dwóch różnych epok**
- **wybranego kontekstu.**

Krok 1. Wyjaśnienie myśli zawartych w cytacie (wyodrębnienie głównych pojęć i/słów kluczowych oraz ew. ich wyjaśnienie, parafrazowanie zdań i sformułowań)

W cytacie poruszono bardzo szeroki problem, jakim jest kształtowanie własnej tożsamości. Składają się na niego następujące obszary:

- poczucie odkrywania siebie
- poczucie odnajdywania własnego usytuowania w rzeczywistości
- poczucie integralności „ja”, czyli bycia pewną całością
- kształtowanie podstaw dla dalszego rozwoju
- poczucie, kim się jest
- świadomość wartości, z którymi jednostka się utożsamia

W powyższym fragmencie podkreślono również wagę kształtowania własnego „ja”, zatem zdający powinien zauważyć, że:

- to jedno z najważniejszych wyzwań w naszym życiu
- wpływa ono na:
 - ✓ nasze decyzje egzystencjalne
 - ✓ odgrywane role społeczne i ich zmianę
 - ✓ naszą przyszłość.

Jak widać, w cytacie poruszono dużo istotnych kwestii, które wpływają na to, kim jesteśmy. Trudno oczekiwać, że wszystkie uda się przywołać w wypracowaniu maturalnym, byłoby jednak dobrze nakreślić zakres zagadnień i ewentualnie skupić się na wybranych. Co istotne: w razie takich zawężeń (jeśli oczywiście temat na to pozwala) należy to w wypracowaniu zaznaczyć, tj. po zarysowaniu całego zakresu problemów wskazać, którymi zagadnieniami się zajmujemy.

Krok 2. Wyjaśnienie problemu zawartego w poleceniu

W temacie pojawiają się następujące kluczowe zagadnienia:

- tożsamość jednostki (to istotne doprecyzowanie, ponieważ można mówić też o tożsamości zbiorowej)
- rola (funkcja i znaczenie, waga)
- fabuła (dzieła literackiego)
- kreacja bohatera (postaci).

Można powyższy temat sparafrazować następująco: wpływ (funkcja i znaczenie) kreacji postaci – w aspekcie sposobu ukształtowania tożsamości bohatera – dla fabuły utworu literackiego. Innymi słowy: problem dotyczy wagi relacji między sposobem wykreowania tożsamości bohatera a fabułą utworu.

Ze względu na liczbę elementów temat jest bardzo wymagający, choć zarazem bardzo interesujący, ponieważ dotyczy kwestii ważnych dla każdego z nas, a zwłaszcza dla młodych ludzi.

Zgodnie z formułą tematu przyjętą na egzaminie, zdający powinni rozważyć te kwestie tak, aby punktem wyjścia uczynić cytat.

Krok 3. Odniesienie sensu cytatu do problemu sformułowanego w poleceniu

Przy tak złożonym temacie konieczna będzie dobra selekcja zagadnień, którą – podkreślmy – należy zrobić świadomie i celowo, a przy tym zaznaczyć w wypracowaniu, które elementy będą omawiane dokładnie. Dobór, oczywiście, nie może być zupełnie dowolny i dotyczy jedynie aspektów tożsamości, które poruszono w cytacie. Powyższe składowe problemu, pojawiające się w zasadniczej części tematu, muszą zostać uwzględnione. Z kolei temat wskazuje przede wszystkim na samą tożsamość, a nie – na znaczenie jej kształtowania, o czym wspomina cytat. Może to stać się punktem wyjścia do zawężenia zakresu zagadnień poruszanych w wypracowaniu. Ów dobór może wyglądać następująco:

- W jaki sposób zaprezentowano w utworze odkrywanie siebie przez bohatera w przebiegu zdarzeń utworu?

- W jaki sposób za pomocą fabuły przedstawiono zdobywanie przez bohatera świadomości tego, co dla niego ważne (czyli co stanowi dla niego wartość) itp.?

Można również uwzględnić – wspomnianą w drugiej części cytatu – wagę kształtowania własnego „ja”, np. jak fabuła pokazuje wpływ tożsamości bohatera na jego dalsze losy.

Należy pamiętać, że w wypracowaniu na poziomie rozszerzonym zdający powinni wykazać się świadomością, że elementy konstrukcyjne utworu są powiązane znaczeniowo z problematyką poruszaną przez utwór literacki. Innymi słowy: na potrzeby tego tematu nie wystarczy pisać tylko o samym bohaterze i jego losach, ale należy się odnieść do tego, **jak jest on kreowany i jak to wpływa** na fabułę.

Krok 4. Odniesienie sensu cytatu do wybranych utworów literackich i/lub lektury obowiązkowej

Dobór lektur nie powinien stanowić problemu, ponieważ każdy bohater literacki ma jakąś tożsamość, wykreowaną w określony sposób, oraz uczestniczy w zdarzeniach stanowiących fabułę. Oczywiście, szczególnie interesujący będą bohaterowie znajdujący się na etapie kształtowania własnego „ja” (zwłaszcza młodzi, np. Konrad z *Dziadów* cz. III czy Kordian z dramatu J. Słowackiego) i/lub doświadczający kryzysów lub konsekwencji tego, kim są (np. Wokulski z *Lalki* B. Prusa).

Nie wolno jednak pominąć Hamleta, do którego odniesienie powinno znaleźć się w wypracowaniu (ta lektura została wskazana w temacie). To bohater, którego często przedstawia się jako poszukującego drogi w życiu. Tyle że – jak się wydaje – to osoba w dużej mierze już ukształtowana, ale w sposób typowy dla postaci szekspirowskich poddana presji różnych emocji, stanów, a także oczekiwań i wymogów moralnych i społecznych. Z tego względu warto rozważyć w wypracowaniu, w jaki sposób przeżycia Hamleta poddają próbie jego świat wartości, a tym samym to, kim on jest i kim chce być.

Krok 5. Odniesienie sensu cytatu do wybranego kontekstu

Ze względu na wagę problematyki poruszonej w temacie niemal każdy kontekst może zostać tu przywołany, tożsamość jednostki jest bowiem kwestią biograficzną i egzystencjalną, filozoficzną i religijną (zatem ważną też w mitologii i Biblii), zależną również od uwarunkowań kulturowych i społecznych. Związek kreacji postaci z fabułą jako jedna z kluczowych kwestii dotyczących konstrukcji utworów epickich i dramatycznych jest również ważnym elementem konwencji literackich zależnych od kontekstu historycznoliterackiego.

Ponieważ w omawianym tu temacie pojawia się cytat z ujęciem autorskim, można również rozbudować analizę tematu o krok 6.

Krok 6. Sformułowanie własnego zdania (stanowiska) wobec myśli wyrażonej w cytacie

Sformułowanie własnego stanowiska może polegać na wspomnianym powyżej doborze zagadnień lub na odpowiedniej ich hierarchizacji. Zdający może uznać, że kluczowe

w określaniu tożsamości i – tym samym – kreacji postaci jest poczucie, kim się jest, mniej ważne natomiast okazuje się sytuowanie się w rzeczywistości lub w świecie wartości.

Analiza tematu pracy – temat 4. z *Informatora*

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Utwory literackie przywołane w wypracowaniu muszą reprezentować co najmniej dwie epoki literackie.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Oto są labirynty wnętrza, magazyny i spichrze rzeczy, oto są ciepłe jeszcze groby, próchno i mierzwa. Prastare historie. Siedem warstw, jak w dawnej Troi, korytarze, komory, skarbcze.

(Bruno Schulz, *Wiosna*)

Rozważ, jakie znaczenie dla odczytania sensu dzieła literackiego ma wykreowana w nim przestrzeń. Punktem wyjścia do rozważań uczyni cytowany fragment opowiadania *Wiosna* Brunona Schulza.

W pracy odwołaj się do:

- znanych Ci fragmentów *Procesu* Franza Kafki
- utworów literackich z dwóch różnych epok
- wybranego kontekstu.

Krok 1. Wyjaśnienie myśli zawartych w cytacie (wyodrębnienie głównych pojęć i/słów kluczowych oraz ew. ich wyjaśnienie, parafrazowanie zdań i sformułowań)

Fragment *Wiosny* Brunona Schulza przywołany w cytacie dotyczy różnych miejsc i przedmiotów. Można powiedzieć, że typowych dla Schulza: zwykłych (magazyny i spichrze), ale przez to tajemniczych, bo kryjących różnorodne rzeczy. A ponadto są to przedmioty i miejsca kojarzące się z przeszłością (groby, skarbcze), co stanowi częste – nie tylko u Schulza – powiązanie czasu z przestrzenią. Mowa zatem o przestrzeniach budzących emocje, najczęściej lęk i ciekawość, czego najlepszym przykładem jest labirynt – kluczowa kategoria opisująca kreację przestrzeni w prozie autora *Sklepów cynamonowych*.

Krok 2. Wyjaśnienie problemu zawartego w poleceniu

Problem zawarty w poleceniu dotyczy wpływu kreacji przestrzeni na sens dzieła literackiego. Przestrzeń jest elementem świata przedstawionego, zwykle powiązany z czasem i niezbędnym, aby wydarzyły się jakiegokolwiek wydarzenia (każde działanie zakłada istnienie jakiejś przestrzeni, w której się ono rozgrywa). Z tej perspektywy wpływ przestrzeni na sensy dzieła jest jednocześnie oczywisty i duży, a zarazem może okazać się niewidoczny – ze względu na wspomnianą niezbędną obecność przestrzeni w każdym działaniu i naszym życiu.

Krok 3. Odniesienie sensu cytatu do problemu sformułowanego w poleceniu

Zgodnie z reprezentowanym tu typem tematu z cytatem, fragment opowiadania Schulza ma charakter ilustracji problemu, jest przykładem wpływu kreacji przestrzeni na sens dzieła. I tu tym, którzy znają twórczość autora *Sklepów cynamonowych*, nietrudno będzie uzasadnić, że próbka kreacji przestrzeni z cytatu w temacie koresponduje z sensami opowiadań tego autora. Można wymienić takie idee, jak:

- świat jako labirynt, w którym przeplatają się porządki czasowe i silnie obecna jest przeszłość
- mityczność rzeczywistości przejawiająca się m.in. za sprawą tajemniczości pozornie zwykłych przedmiotów i miejsc
- wielowarstwowość otaczającego nas świata.

Krok 4. Odniesienie sensu cytatu do wybranych utworów literackich i/lub lektury obowiązkowej

Temat wymaga odniesienia się do *Procesu* Franza Kafki – autora bliskiego Schulzowi. Podobnie jak w *Sklepie cynamonowym*, także świat, w którym żyje Józef K., jest pozornie zwykły i bezpieczny, ale okazuje się nieprzyjaznym i niepokojącym labiryntem. Zagubienie głównego bohatera w przestrzeni nieokreślonego miasta koresponduje z wymową powieści Kafki: z poczuciem, że świat w gruncie rzeczy jest miejscem dla nas obcym.

Inne utwory, w których przestrzeń ma istotne znaczenie dla prezentacji wymowy dzieł, to np.:

- ✓ *Lalka* Bolesława Prusa: sposób przedstawienia Warszawy (zwłaszcza w zestawieniu z Paryżem) obrazuje wyraźnie podziały społeczne i ideowe XIX-wiecznej Polski
- ✓ *Mistrz i Małgorzata* Michaiła Bułhakowa: groteskowy obraz Moskwy jest odzwierciedleniem absurdalności totalitarnego świata
- ✓ *Tango* Sławomira Mrożka: chaos przestrzeni scenicznej odpowiada – pozbawionej ram i punktów oparcia – wizji świata rodziny Stomila.

Krok 5. Odniesienie sensu cytatu do wybranego kontekstu

W odniesieniu do prozy Schulza można wykorzystać niemal wszystkie konteksty wskazane w temacie, ze szczególnym uwzględnieniem mitologicznego i biblijnego – ponieważ z nich autor *Wiosny* wykorzystał wiele w swojej wizji świata (z labiryntem włącznie). Często w omówieniu twórczości tego pisarza przywołuje się biograficzny kontekst jego rodzinnego Drohobycza.

5. Analiza przykładowego wypracowania ucznia

Przyjrzymy się teraz wypracowaniu ucznia i oceńmy je pod kątem uwzględnienia cytatu, który pojawił się w tytule.

Temat 4. z Informatora PR

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Utwory literackie przywołane w wypracowaniu muszą reprezentować co najmniej dwie epoki literackie.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Oto są labirynty wnętrza, magazyny i spichrze rzeczy, oto są ciepłe jeszcze groby, próchno i mierzwa. Prastare historie. Siedem warstw, jak w dawnej Troi, korytarze, komory, skarbcze.

(Bruno Schulz, *Wiosna*)

Rozważ, jakie znaczenie dla odczytania sensu dzieła literackiego ma wykreowana w nim przestrzeń. Punktem wyjścia do rozważań uczyni cytowany fragment opowiadania *Wiosna* Brunona Schulza.

W pracy odwołaj się do:

- **znanych Ci fragmentów *Procesu* Franza Kafki**
- **utworów literackich z dwóch różnych epok**
- **wybranego kontekstu.**

Przypomnijmy, że w – omawianej w niniejszych materiałach formule wypracowania cytatu powinien zostać odniesiony do problemu zawartego w temacie, do wybranych utworów literackich oraz do kontekstu. Można to ująć w formie pytań wynikających z powyżej omawianych kroków 3., 4. i 5.:

- ✓ Czy uczeń rozważa problem sformułowany w temacie w odniesieniu do sensu cytatu?
- ✓ Czy uczeń odnosi sens cytatu do wybranych utworów literackich?
- ✓ Czy uczeń odnosi sens cytatu do kontekstu?

Wypracowanie ucznia

Kreowanie przestrzeni za pomocą słów okazuje się prawdziwym wyzwaniem dla twórców literatury. Opisanie świata przedstawionego powinno nie tylko pomóc czytelnikowi w wyobrażeniu sobie przestrzeni, którą stwarza autor, lecz także spełniać inne funkcje, takie jak przekazywanie emocji bohaterów umieszczonych w wykreowanym świecie oraz wpływanie na odbiór dzieła. Przestrzeń w dziele literackim może mieć również znaczenie symboliczne.

Cytat autorstwa Brunona Schulza, zamieszczony w temacie, przedstawia charakterystyczny dla tego autora sposób kreowania przestrzeni w jego utworach. Jawi się ona zawsze jako labirynt, w którym świat rzeczywisty miesza się z baśniowym. Dlatego nawiązanie w tym przypadku do mitycznej Troi jest bardzo na miejscu. Siedem warstw miasta pokazuje poszczególne etapy w jego historii, co może symbolizować upływ czasu. W opowiadaniach Brunona Schulza rzeczywistość współczesna narratorowi miesza się ze wspomnieniami lub z sennymi marzeniami.

W „Sklepiach cynamonowych” pisarz kreuje przestrzeń oniryczną, czyli opisuje ją niczym senne marzenia. Koncepcja ta nadaje opowiadaniom mitologiczny i baśniowy charakter. Nie bez znaczenia jest także fakt, że Bruno Schulz przedstawia swoje własne wspomnienia i przeżycia z dzieciństwa, a więc rodzinny dom i miasteczko widziane są z perspektywy małego chłopca. Przedstawiona przestrzeń nie zgadza się więc z logicznym sposobem obserwacji rzeczywistości. Wpływa to na odbiór dzieła przez czytelnika. Oddaje również emocje głównego bohatera, który w opowiadaniach jest małym dzieckiem, jednak jego przygody opisuje Schulz, będący już dorosłym człowiekiem. Mityzacja przestrzeni pokazuje także, w jaki sposób mały Bruno odczuwał przestrzeń wokół siebie, ponieważ wiadomo, jak bardzo różni się świat w oczach dziecka od tego widzianego z perspektywy dorosłego człowieka. Znajomość życiorysu Brunona Schulza pozwala nam ustalić, jakie naprawdę były losy jego i jego rodziny w okresie opisywanym w opowiadaniach i jak za pomocą metafor i mityzacji przedstawił on wydarzenia ze swojego życia oraz przestrzeń swojego rodzinnego miasteczka.

Kreowanie przestrzeni staje się równie ważnym elementem także w „Procesie” Franza Kafki. Przestrzeń pokazywana jest podobnie jak w „Sklepiach cynamonowych”. Główny bohater Józef K. przemieszcza się pomiędzy kolejnymi pomieszczeniami sądu i błądzi w nich niczym w labiryncie, próbując rozwiązać sprawę niesłusznie wytoczonego mu procesu. Kolejne elementy świata przedstawionego mają znaczenie symboliczne. Jego przemieszczanie się po zurbanizowanej przestrzeni ukazuje przemianę, która w nim zachodzi. Cała więc wędrówka Józefa K. po kolejnych instytucjach i mieszkaniach, w których ma on zamiar znaleźć pomoc w rozwiązaniu swoich prawnych problemów, jest symbolicznym przedstawieniem życia ludzkiego i poszukiwania jego sensu.

Kreowana w utworze przestrzeń jest niezwykle ważnym elementem świata przedstawionego. Ukazuje emocje bohaterów oraz ich wzajemne relacje. Dzięki przestrzeni wiemy, jaki jest stosunek bohaterów do rzeczywistości wokół nich. Tak jak opisano to w „Sklepiach cynamonowych” Brunona Schulza. Doskonałym przesłaniem jest przytoczony wyżej cytat z opowiadania „Wiosna”, który mówi o – charakterystycznej dla tego autora – mityzacji rzeczywistości. Przedstawianie przestrzeni może także symbolicznie ukazywać przemiany wewnętrzne bohatera lub stanowić symboliczne przedstawienie idei, którą autor chciał przekazać w swoim utworze – tak jak Franz Kafka w „Procesie”.

Komentarz do wypracowania

Oceńmy powyższe wypracowanie. W tym celu posłużmy się pytaniami, które pozwolą sprawdzić, czy uczeń zrealizował temat w pełni, a zatem – czy odniósł się również do cytatu.

Czy uczeń rozważy problem sformułowany w temacie w odniesieniu do sensu cytatu?

W omawianym wypracowaniu określenie problemu pojawia się w pierwszym akapicie, ale – na razie – bez wyraźnego odniesienia do cytatu. Uczeń zwraca uwagę na wagę kreacji przestrzeni i wspomina ogólnie o jej wpływie na odbiór utworu przez czytelników, jednak bez zaznaczenia, że chodzi o **odczytanie sensów dzieła literackiego**. Zasygnalizowanie w ostatnim zdaniu wstępu, że przestrzeń ma znaczenia symboliczne, można ewentualnie uznać za powierzchowne wskazanie na ten aspekt (czyli **odczytania sensów dzieła**) problemu zawartego w temacie.

Odniesienie do cytatu zawartego w temacie pojawia się niemal wyłącznie w drugim akapicie wypracowania.

Cytat autorstwa Brunona Schulza, zamieszczony w temacie, przedstawia charakterystyczny dla tego autora sposób kreowania przestrzeni w jego utworach. Jawi się ona zawsze jako labirynt, w którym świat rzeczywisty miesza się z baśniowym. Dlatego nawiązanie w tym przypadku do mitycznej Troi jest bardzo na miejscu. Siedem warstw miasta pokazuje poszczególne etapy w jego historii, co może symbolizować upływ czasu. W opowiadaniach Brunona Schulza rzeczywistość współczesna narratorowi miesza się ze wspomnieniami lub z sennymi marzeniami.

Podkreślenia wskazują na te miejsca w powyższym fragmencie, które pokazują sposób odniesienia i interpretowania cytatu. W pierwszym zdaniu trafnie zwrócono uwagę na ilustracyjny charakter fragmentu *Wiosny*. Użycie słowa *labirynt* w drugim również celnie wskazuje na – kluczową dla Schulza – kategorię ujmowania przestrzeni, jest też bezpośrednim przywołaniem cytatu z tematu. Niestety, w dalszej części tego zdania pojawia się niezbyt precyzyjne odwołanie do konwencji baśniowej, tym bardziej że zdanie następne słusznie wskazuje na mit. Świadczyć to może o tym, że uczeń błędnie utożsamia te dwie konwencje. Następnie autor wypracowania parafrazuje fragment tekstu Schulza dotyczący warstw Troi i celnie go interpretuje (jako symbolizowanie upływu czasu), dzięki czemu pokazuje, jak **przestrzeń wykreowana w dziele** wpływa na **odczytanie sensu dzieła**. Jest to jednak bardzo krótka uwaga interpretacyjna i w całym akapicie odniesienie do cytatu zawartego w temacie okazuje się powierzchowne. Ostatnie zdanie tej części wypracowania dotyczy już raczej ogólnie twórczości Schulza i zapowiada następny akapit.

Odniesienie do tematu pojawia się również w zakończeniu wypracowania, gdzie przywołane – i niewyjaśnione – zostało pojęcie *mityzacji rzeczywistości*. Trafne jest ostatnie zdanie:

Przedstawianie przestrzeni może także symbolicznie ukazywać przemiany wewnętrzne bohatera lub stanowić symboliczne przedstawienie idei, którą autor chciał przekazać w swoim utworze – tak jak Franz Kafka w „Procesie”.

To zdanie pokazuje, że uczeń zrozumiał problem zawarty w temacie. Jednak o ukazywaniu przemian wewnętrznych bohatera we wcześniejszych partiach wypracowania nie było mowy, a celna uwaga o *symbolicznym przedstawieniu idei* brzmi enigmatycznie. Nade wszystko brakuje tutaj odniesienia do cytatu zawartego w temacie, który – jak widać – przywołano jedynie w drugim akapicie wypracowania.

Czy uczeń odnosi sens cytatu do wybranych utworów literackich?

W trzecim akapicie wypracowania pojawiają się ogólne odwołania do *Sklepow cynamonowych*, uczeń bardziej skupia się na określeniu perspektywy narratora (jako jednocześnie dziecka i dorosłego). Nie widać natomiast żadnych wyraźnych odniesień do cytatu ani wykorzystania wniosków zasygnalizowanych w akapicie drugim. Nie zostały też rozwinięte spostrzeżenia dotyczące symboliki, metaforyki czy mityzacji, a tym bardziej – ich powiązań z **wykreowaniem przestrzeni**. Nie wiemy też, jakie **sensy dzieła** można by w związku z tym odczytać.

Lepiej wygląda pod tym względem następny akapit wypracowania, poświęcony *Procesowi* Franza Kafki. Przywołano w nim *labirynt* w odniesieniu do sądu, w którym błądzi Józef K., a zakończono tę część interpretacyjnym podsumowaniem, zgodnie z którym przestrzeń

wykreowana w tej powieści *jest symbolicznym przedstawieniem życia ludzkiego i poszukiwania jego sensu.*

Te odniesienia są trafne, choć dość powierzchowne. Opowiadania Schulza przywołano jedynie bardzo ogólnie i bez związku z cytatem zawartym w temacie, nieco więcej spostrzeżeń trafnych pod tym względem i sfunkcjonalizowanych pojawia się w odniesieniu do *Procesu*.

Brak natomiast przywołania trzeciej lektury.

Czy uczeń odnosi sens cytatu do kontekstu?

Wprawdzie w wypracowaniu pojawiają się kilkakrotnie słowa takie jak *mitycznej* (Troi) czy *mitologiczny* (charakter), trudno je uznać za funkcjonalne wykorzystanie kontekstu, na co wielokrotnie położono nacisk w kryteriach oceny (w części KLiK).

Z powyższych uwag wynika, że w powyższym wypracowaniu potraktowano wprawdzie cytaty z tematu jako **punkt wyjścia do rozważań**, trafnie określono jego przykładowy charakter, ale refleksje jego dotyczące są mało wnikliwe. Rzutuje to na ocenę w kryterium 2. w zakresie jakości argumentacji.

6. Ćwiczenia. Jak przygotować uczniów do realizacji wypracowań z cytatem?

Ćwiczenie 1. Zestaw dla ucznia

Przeczytaj poniższej zamieszczone fragmenty tekstów literaturoznawczych, a następnie wykonaj zadania umieszczone pod nimi. Odpowiadaj własnymi słowami.

Fragment 1.

Słowo Archetyp [...] używam go zamiast słowa „mit” [...] na oznaczenie każdego odwiecznego wzorca reakcji na ludzką kondycję w jej najbardziej niezmiennych aspektach, jak śmierć, miłość, rodzina w sensie biologicznym, stosunek do Nieznanego itp. [...] To, co nazywamy Archetypem, należy do sfery pod- czy pozaosobowościowej [...] należy zatem do Społeczności na jej najgłębszych przedświadomościowych poziomach recepcji świata.
(Leslie A. Fiedler)

- Podkreśl w powyższym fragmencie słowa kluczowe określające najważniejsze cechy archetypu.
- Jaka jest funkcja użycia wielkiej litery w słowach *Archetyp*, *Nieznanego*, *Społeczność*? Wyjaśnij wpływ użycia wielkiej litery w każdym z tych trzech słów osobno, zwracając uwagę na ich sens.
- Podaj inne przykłady *aspektów*, do których odnoszą się archetypy, ale zgodne z powyższą definicją (zob. wersy 2. i 3.).
- Wyjaśnij znaczenie słów *pozaosobowościowy* i *przedświadomościowy*; w swoim wyjaśnieniu uwzględnij znaczenie, jakie wnoszą przedrostki *poza* oraz *przed*.
- Wyjaśnij sens następującego fragmentu: *To, co nazywamy Archetypem [...] należy zatem do Społeczności na jej najgłębszych przedświadomościowych poziomach recepcji świata.*

Miejsce na Twoje odpowiedzi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Fragment 3.

Właściwie celem opisu gatunków powinno być określenie [...] zespołów oczekiwań umożliwiających czytelnikowi oswojenie tekstów i ustalenie ich stosunków do świata [...] Komedia istnieje dzięki okoliczności, że czytanie jakiegoś utworu jako komedii zawiera w sobie inne oczekiwanie niż czytanie czegoś jako tragedii czy eposu. (Jonathan Culler)

- Podkreśl w powyższym fragmencie słowa kluczowe określające najważniejsze pojęcia pojawiające się w powyższym fragmencie
- Wyjaśnij w kontekście powyższego fragmentu sformułowanie *oswojenie tekstów*
- Wyjaśnij w kontekście powyższego fragmentu sformułowanie *ustalenie ich [tekstów] stosunków do świata?*
- Jakie oczekiwania mogą mieć czytelnicy w stosunku do utworów literackich? Podaj dwa.
- Jakie – Twoim zdaniem – oczekiwanie wiąże się z czytaniem komedii? Wymień dwie cechy komedii pozwalające zrealizować to oczekiwanie.
- Jakie – Twoim zdaniem – oczekiwanie wiąże się z czytaniem tragedii? Wymień dwie cechy tragedii pozwalające zrealizować to oczekiwanie.
- Jakie – Twoim zdaniem – oczekiwanie wiąże się z czytaniem eposu? Wymień dwie cechy eposu pozwalające zrealizować to oczekiwanie.

Miejsce na Twoje odpowiedzi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Fragment 4.

Literatura nie mogłaby naśladować życia, gdyby nie przychodziła po nim i gdyby nie była czymś całkiem od niego różnym. Kiedy więc mówimy, że literatura powinna sprostać życiu, to mówimy też, że tak naprawdę literatura jest słabsza od życia, albo nawet że do niego nie należy. Najpierw świat, potem literatura, najpierw prawdziwe życie, potem dopiero jego opisy. Najpierw rzeczy, potem słowa. (Michał Paweł Markowski)

Zadania:

- Wyjaśnij sens ostatniego zdania powyższego fragmentu w kontekście całego fragmentu tekstu M.P. Markowskiego.
- Uzupełnij poniższe zdanie zgodnie z sensem powyższego fragmentu (nie cytuj słów ani sformułowań z powyższego cytatu:
Literatura jest.....wobec rzeczywistości.
- Jak rozumiesz w kontekście powyższego fragmentu stwierdzenie, że *tak naprawdę literatura jest słabsza od życia*?
- Czy zgadzasz się ze stanowiskiem M.P. Markowskiego dotyczącym relacji literatura – życie? W uzasadnieniu odwołaj się do wybranego utworu literackiego.

Miejsce na Twoje odpowiedzi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Fragment 5.

Wypowiedź ironiczną charakteryzuje dystans mówiącego wobec znaczeń własnej mowy, a więc także wobec przedmiotu. (Słownik terminów literackich)

Zadania:

- W jakim znaczeniu w powyższym fragmencie został użyty wyraz *mowa*, a w jakim – wyraz *przedmiot*?
- Jaką funkcję pełni ironia? Odpowiedź na podstawie powyższego fragmentu.
- W jakich konwencjach literackich lub artystycznych zabiegach możemy również zauważyć *dystans mówiącego wobec znaczeń własnej mowy*?

Miejsce na Twoje odpowiedzi

.....

.....

.....

.....

Fragment 6.

Ironia ukryta odznacza się tym, że należy ją nie tyle dostrzec, co raczej wykryć. Ironista ukryty będzie starał się unikać wszelkiego tonu, sposobu czy wskazówki stylistycznej, która prowadziaby do natychmiastowego odkrycia jego ironii. [...] Musi on naturalnie podjąć ryzyko, że ironia ta pozostanie niewykryta. (D.S. Muecke)

Zadania:

- Jakie wymagania stawia ironia ukryta przed ironistą, a jakie – przed jej odbiorcą?
- Jaka – Twoim zdaniem – jest rola ironii ukrytej w odróżnieniu od funkcji innych jej rodzajów?
- Jakie okoliczności mogą skłonić mówiącego do używania ironii ukrytej?
- Czy ironia ukryta może pojawiać się w literaturze?

Miejsce na Twoje odpowiedzi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zadania wymagające porównania fragmentów 5. i 6.:

- O jakich wspólnych cechach ironii mówią powyższe cytaty, a jakie są różnice pod tym względem?
- Czy ironia ukryta wyklucza *dystans mówiącego wobec znaczeń własnej mowy*?
W odpowiedzi odwołaj się do obu cytatów.

Miejsce na Twoje odpowiedzi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ćwiczenie 1.

Komentarz dla nauczyciela z przykładowymi odpowiedziami uczniów

Powyższe ćwiczenia to typowe zadania dotyczące analizy tematów wypracowań czy poleceń w testach. Warto wykorzystywać wszelkie formy pracy z fragmentami tekstów, zwłaszcza nieliterackich, gdyż pozwalają one przygotować uczniów do radzenia sobie z różnymi rodzajami pytań, nie tylko z zakresu poziomu rozszerzonego i zawartych w – omawianych w niniejszych materiałach – tematach z cytatem. W ich wypadku istotną trudność stanowić może przede wszystkim zrozumienie cytatu, zwykle dość „gęstego” znaczeniowo, i na tym warto się skupić w trakcie przygotowań do matury. Mogą temu służyć zaproponowane ćwiczenia, polegające na analizie fragmentu oraz tematu. Warto dodać, że praca z fragmentem tekstu pojawia się także w teście historycznoliterackim na poziomie podstawowym oraz w teście na poziomie rozszerzonym, a zatem można wymiennie wykorzystywać ćwiczenia przygotowujące także do wspomnianych części egzaminu.

Ćwiczenia w tej części będą dotyczyły pojęcia archetypu, które wymieniono w wymaganiach dla poziomu rozszerzonego (I, 1, 9), gatunku i konwencji – kluczowych w podstawie programowej dla obu poziomów (PP I, 1, 2 i 3; PR I, 1, 6 i 7), oraz fragmentu ilustrującego relację między literaturą a rzeczywistością, podejmującego problem mimetyzmu, istotny dla funkcjonowania sztuki i literatury. Wreszcie – ostatnie dwa cytaty dotyczą ironii, zjawiska ważnego i trudnego.

Aby zrozumieć i w wypracowaniu wyjaśnić problem podjęty w cytacie, można przeprowadzić ćwiczenia polegające na podkreślaniu słów kluczy, na tłumaczeniu ich znaczenia oraz związku z problemem. Odnoszenie do kontekstu i wybranych utworów literackich to nie tylko wymóg egzaminu, lecz także pomoc w zrozumieniu cytatu. Dlatego pracę z cytatem można zacząć od szukania właśnie określonych przykładów podpowiadających, jaki jest sens myśli przywołanej w temacie.

Warto również konfrontować różne fragmenty (służy temu wariant 1.5 ćwiczenia). Zgodnie z powyższą typologią tematów z cytatem, można zestawiać definicje z wyraźnie ukierunkowanymi ujęciami danego zagadnienia. Są to zadania bardziej zaawansowane i wymagające, ale pomagają rozpoznawać różne rodzaje cytatów wykorzystywanych w tematach, a przede wszystkim konfrontować ujęcia – a to rozwija umiejętność rozważania danego zagadnienia z różnych stron. Jest to kompetencja nie tylko przydatna do rozwiązywania zadań na poziomie podstawowym i rozszerzonym oraz do pisania wypracowań, ale przede wszystkim bardzo cenna zwłaszcza w humanistyce.

Materiału do tego rodzaju ćwiczeń dostarczają przede wszystkim różne słowniki i opracowania literaturoznawcze. Praca z definicjami z zakresu humanistyki, choć dla większości mało atrakcyjna i wymagająca, przynosi jednak duże korzyści nie tylko ze względu na egzamin maturalny. Poziom rozszerzony z zakresu języka polskiego ma przygotowywać do studiów humanistycznych, dlatego im szybciej uczniowie i uczennice oswoją się z dyskursem akademickim, tym łatwiej będzie im nie tylko osiągnąć wysokie wyniki maturalne, lecz także radzić sobie na uczelniach.

Analizie cytatów powinno towarzyszyć odwoływanie do wybranych kontekstów i utworów literackich. Służy to zarówno lepszemu zrozumieniu sensu przytoczonych fragmentów, jak i realizacji wymagań stawianych wypracowaniom maturalnym. Ponadto warto, aby zdający

nabrali nawyku odnoszenia cytatu do pozostałych elementów polecenia. Jedną z trudności związanych z tematem z cytatem może się stać połączenie przywołanego fragmentu z pozostałymi elementami polecenia. Szczególnie kłopotliwe może okazać się odniesienie cytatu do problemu podjętego w temacie. Jednak gdy zacytowana myśl zostanie dobrze zanalizowana, a osoba zdająca będzie przyzwyczajona do odnoszenia jej do literackich i pozaliterackich kontekstów, nie powinno to stanowić trudności.

W nieco trudniejszym wariantcie ćwiczenia można do każdego fragmentu tekstu literaturoznawczego sformułować następujące polecenia:

1. Wyjaśnij, jaki problem został podjęty w przytoczonym fragmencie oraz jakie stanowisko wobec niego formułuje autor cytatu.
2. Odnies problem i jego rozwiązanie do wybranego kontekstu.
3. Podaj, wraz z uzasadnieniem, tytuły dwóch utworów, które mogą być ilustracją podjętego problemu.

Te zadania wymagają bezpośrednio zrozumienia **problemu**, odniesienia go do **wybranego kontekstu** i **utworów literackich**. W takiej wersji ćwiczenia uczeń od razu pracuje z cytatem w sposób zgodny z wymaganiami stawianymi wypracowaniom maturalnym.

Przykładowe odpowiedzi do ćwiczenia 1.

Fragment 1.

Słowo Archetyp [...] używam go zamiast słowa „mit” [...] na oznaczenie każdego odwiecznego wzorca reakcji na ludzką kondycję w jej najbardziej niezmiennych aspektach, jak śmierć, miłość, rodzina w sensie biologicznym, stosunek do Nieznanego itp. [...] To, co nazywamy Archetypem, należy do sfery pod- czy pozaosobowościowej [...] należy zatem do Społeczności na jej najgłębszych przedświadomościowych poziomach recepcji świata.
(Leslie A. Fiedler)

- Podkreśl w powyższym fragmencie słowa kluczowe określające najważniejsze cechy archetypu.

Odpowiedź

Słowo Archetyp [...] używam go zamiast słowa „mit” [...] na oznaczenie każdego odwiecznego wzorca reakcji na ludzką kondycję w jej najbardziej niezmiennych aspektach, jak śmierć, miłość, rodzina w sensie biologicznym, stosunek do Nieznanego itp. [...] To, co nazywamy Archetypem, należy do sfery pod- czy pozaosobowościowej [...] należy zatem do Społeczności na jej najgłębszych przedświadomościowych poziomach recepcji świata.

- Jaka jest funkcja użycia wielkiej litery w słowach *Archetyp*, *Nieznanne*, *Społeczność*? Wyjaśnij wpływ użycia wielkiej litery w każdym z tych trzech słów osobno, zwracając uwagę na ich sens.

Odpowiedź

Archetyp – podkreślenie definiowanego słowa pełniącego istotną rolę w kulturze.
Nieznanne – zwrócenie uwagi na rzeczownikowe znaczenie i podkreślenie cechy (tajemniczości, niepoznawalności).

Społeczności – zwrócenie uwagi na znaczenie zbiorowości w wypadku archetypu.

- Podaj dwa inne przykłady *aspektów*, do których odnoszą się archetypy, zgodnie z powyższą definicją (zob. wers 2. i 3.).

Odpowiedź

przyjaźń, choroba

- Wyjaśnij znaczenie słów *pozaosobowościowy* i *przedświadomościowy*; w swoim wyjaśnieniu uwzględnij znaczenie, jakie wnoszą przedrostki *poza* oraz *przed*.

Odpowiedź

Pozaosobowościowy – dotyczący czegoś „poza osobowością”, czyli poza jednostkową psychiką; przedświadomościowy – poprzedzający świadome działanie lub myślenie, nie w pełni uświadamiany, podświadomy

- Wyjaśnij sens następującego fragmentu: *To, co nazywamy Archetypem [...] należy zatem do Społeczności na jej najgłębszych przedświadomościowych poziomach recepcji świata.*

Odpowiedź

Autor proponuje ujęcie archetypu jako czegoś, co należy do zbiorowości i nie jest przez nią w pełni uświadamiane, ponieważ dotyczy intuicyjnego lub nieświadomego sposobu odbioru świata.

Fragment 2.

Niewątpliwie rozważanie Archetypów prowadzi krytyka daleko poza dziedzinę semantyki i poza ten rodzaj analizy, której celem jest przekonanie nas (jeszcze raz?) o zgodności części składowych z całością utworu. Krytyk poszukujący Archetypów musi zająć się antropologią i psychologią [...] i jeśli czuje się w tych dziedzinach na tyle swobodnie, by rozejrzeć się dookoła, przekona się, że oto znalazł sposób spojenia naszego pękniętego świata, sposób połączenia literatury i tego, co nią nie jest, bez uszczerbku dla analizowanego utworu. (Leslie A. Fiedler)

- Podkreśl w powyższym fragmencie słowa kluczowe określające najważniejsze cechy archetypu.

Odpowiedź

Niewątpliwie rozważanie Archetypów prowadzi krytyka daleko poza dziedzinę semantyki i poza ten rodzaj analizy, której celem jest przekonanie nas (jeszcze raz?) o zgodności części składowych z całością utworu. Krytyk poszukujący Archetypów musi zająć się antropologią i psychologią [...] i jeśli czuje się w tych dziedzinach na tyle swobodnie, by rozejrzeć się dookoła, przekona się, że oto znalazł sposób spojenia naszego pękniętego świata, sposób połączenia literatury i tego, co nią nie jest, bez uszczerbku dla analizowanego utworu.

- Jaką funkcję pełni archetyp?

Odpowiedź

Archetyp pozwala połączyć to, co jest w świecie „pęknięte”, oraz zespolić literaturę z tym, co znajduje się poza nią.

- Jak – zdaniem autora powyższego fragmentu – krytyk powinien postępować z archetypem?

Odpowiedź

Krytyk powinien nie tylko zajmować się znaczeniem samego archetypu i jego miejscem w utworze, lecz także wykorzystać antropologię i psychologię. Potrzebne jest to, aby za pomocą odczytania archetypów połączyć utwór literacki z rzeczywistością.

- Dlaczego *Krytyk poszukujący Archetypów musi zająć się antropologią i psychologią*? Odpowiedz na podstawie trzech ostatnich wersów powyższego cytatu.

Odpowiedź

Antropologia i psychologia mają pomóc krytykowi odnieść dzieło literackie do rzeczywistości.

- Jakie jeszcze konteksty mogą pomóc krytykowi zrealizować to zadanie, które przypisuje mu L.A. Fiedler? Uzasadnij odpowiedź.

Odpowiedź

Krytykowi przydać się może również odwołanie do filozofii, która pomaga nam zrozumieć różne aspekty rzeczywistości. Pomocna może być także wiedza o kulturze i jej historii, dzięki czemu możemy lepiej pojąć archetypy.

- Które utwory literackie – Twoim zdaniem – realizują tę funkcję literatury, o której Fiedler pisze w ostatnich dwóch wersach powyższego fragmentu? Podaj dwa przykłady i uzasadnij swój wybór.

Odpowiedź

- ✓ *Zemsta* Aleksandra Fredry: komizm i realizujący go komedie mają zdolność pocieszania nas, godzenia ze światem i sytuacją, w której się znajdujemy. *Zemsta* też pokazuje wartość zgody i jedności, co może nas zachęcać do tego, aby unikać konfliktów i pogłębiania „pęknięcia” świata
- ✓ *Dziadów* cz. III Adama Mickiewicza: Mickiewicz pokazuje, że nawet klęska może ostatecznie prowadzić do zwycięstwa. Poza tym wskazuje też, że nie można patrzeć tylko na bieżącą sytuację, ale trzeba widzieć wszystko w szerszej perspektywy, także metafizycznej. I wreszcie Mickiewicz daje nadzieję, że świat zostanie uratowany i dojdzie ostatecznie do pojednania wszystkich.

Fragment 3.

Właściwie celem opisu gatunków powinno być określenie [...] zespołów oczekiwań umożliwiających czytelnikowi oswojenie tekstów i ustalenie ich stosunków do świata [...] Komedia istnieje dzięki okoliczności, że czytanie jakiegoś utworu jako komedii zawiera w sobie inne oczekiwanie niż czytanie czegoś jako tragedii czy eposu. (Jonathan Culler)

- Podkreśl w powyższym fragmencie słowa kluczowe określające najważniejsze pojęcia pojawiające się w powyższym fragmencie.

Odpowiedź

Właściwie celem opisu gatunków powinno być określenie [...] zespołów oczekiwań umożliwiających czytelnikowi oswojenie tekstów i ustalenie ich stosunków do świata [...] Komedia istnieje dzięki okoliczności, że czytanie jakiegoś utworu jako komedii zawiera w sobie inne oczekiwanie niż czytanie czegoś jako tragedii czy eposu

- Wyjaśnij w kontekście powyższego fragmentu sformułowanie *oswojenie tekstów*.

Odpowiedź

Oswojenie tekstów wiąże się z „ustaleniem ich stosunków do świata”, czyli z powiązaniem ich z rzeczywistością pozaliteracką. Oswajanie tekstów można określić jako ich zrozumienie w odniesieniu do świata.

- Wyjaśnij w kontekście powyższego fragmentu sformułowanie *ustalenie ich [tekstów] stosunków do świata*.

Odpowiedź

Ustalenie stosunków tekstów do świata wiąże się z problemem mimetyzmu, czyli relacją między sztuką a rzeczywistością. To sformułowanie mówi o takim odczytywaniu literatury, które wskazuje na jej związek z rzeczywistością.

- Jakie oczekiwania mogą mieć czytelnicy w stosunku do utworów literackich? Podaj dwa.

Odpowiedź

Czytelnicy mogą oczekiwać, że utwory literackie będą:

- wzruszać
- skłaniać do myślenia.

- Jakie – Twoim zdaniem – oczekiwanie wiąże się z czytaniem komedii? Wymień dwie cechy komedii pozwalające zrealizować to oczekiwanie.

Odpowiedź

Czytelnicy oczekują od komedii rozrywki, śmiechu, zabawy. Spełnieniu tych oczekiwań służą różne formy komizmu, np. komizm słowny czy sytuacyjny. Także kreacja postaci – czasem przerysowanych – może sprawiać, że będziemy się śmiać z nich (np. czując się lepsi od nich).

- Jakie – Twoim zdaniem – oczekiwanie wiąże się z czytaniem tragedii? Wymień dwie cechy tragedii pozwalające zrealizować to oczekiwanie.

Odpowiedź

Tragedia pozwala odbiorcom doświadczyć katharsis, czyli oczyszczenia moralnego. Być może tego właśnie oczekujemy od tragedii. Aby tego doświadczyć, bohaterowie powinni być przeciętni pod względem moralnym, a ich cierpienie nie może być przez nich zawinione.

- Jakie – Twoim zdaniem – oczekiwanie wiąże się z czytaniem eposu? Wymień dwie cechy eposu pozwalające zrealizować to oczekiwanie.

Odpowiedź

Epos to gatunek epicki, czyli opowiadanie historii. Tego od eposu oczekiwać mogą czytelnicy: interesujących i wciągających opowieści. Realizacji tego oczekiwania służy przede wszystkim odpowiednia fabuła: z dużą liczbą zdarzeń. Ważne jest także, aby tempo opowieści było zmienne, czyli szybka akcja powinna przeplatać się z fragmentami mniej dynamicznymi.

Fragment 4.

Literatura nie mogłaby naśladować życia, gdyby nie przychodziła po nim i gdyby nie była czymś całkiem od niego różnym. Kiedy więc mówimy, że literatura powinna sprostać życiu, to mówimy też, że tak naprawdę literatura jest słabsza od życia, albo nawet że do niego nie należy. Najpierw świat, potem literatura, najpierw prawdziwe życie, potem dopiero jego opisy. Najpierw rzeczy, potem słowa. (Michał Paweł Markowski)

- Wyjaśnij sens ostatniego zdania powyższego fragmentu w kontekście całego fragmentu tekstu M.P. Markowskiego.

Odpowiedź

M.P. Markowski podkreśla, że ważniejsza i pierwotna jest rzeczywistość, np. rzeczy, świat wokół nas, a dopiero potem pojawia się literatura. Być może oznacza to, aby nie stawiać dzieł literackich wyżej niż otaczający nas świat.

- Uzupełnij poniższe zdanie zgodnie z sensem powyższego fragmentu (nie cytuj słów ani sformułowań z powyższego cytatu):

Odpowiedź

Literatura jest *wtórna/podporządkowana/zależna* wobec rzeczywistości.

- Jak rozumiesz w kontekście powyższego fragmentu stwierdzenie, że *tak naprawdę literatura jest słabsza od życia*?

Odpowiedź

To stwierdzenie oznacza, że literatura nigdy nie wygra z życiem – to życie jest ważniejsze, silniejsze, dominujące.

- Czy zgadzasz się ze stanowiskiem M.P. Markowskiego dotyczącym relacji literatura – życie? W uzasadnieniu odwołaj się do wybranego utworu literackiego.

Odpowiedź

- ✓ Tak, zgadzam się. Literatura czerpie z życia, próbuje je naśladować i nie może z nim wygrać. Pisarze powinni najpierw wiele przeżyć, obserwować świat, a potem dopiero tworzyć. Przykładem może być *Lalka* B. Prusa, która jest powieścią powstałą w wyniku doświadczeń samego pisarza, a także jego bardzo ważnej obserwacji świata. W swoim utworze autor wnikliwie zdiagnozował polskie społeczeństwo, ale było to możliwe dzięki przyjrzeniu się temu, czego ono doświadczyło i jak żyje.
- ✓ Nie, nie zgadzam się. Wprawdzie w większości wypadków literatura odnosi się do przeszłości, czyli jest wtórna wobec życia. Jednak są też utwory, które próbują przepowiadać przyszłość, wyznaczać nowe drogi. Przykładem może być *Dziadów* cz. III, w której Mickiewicz wprawdzie odniósł się do przeszłych doświadczeń, ale skupił się na pokazaniu, czego Polacy mają oczekiwać i co robić.

Fragment 5.

Wypowiedź ironiczną charakteryzuje dystans mówiącego wobec znaczeń własnej mowy, a więc także wobec przedmiotu. (Słownik terminów literackich)

- W jakim znaczeniu w powyższym fragmencie został użyty wyraz *mowa*, a w jakim wyraz *przedmiot*?

Odpowiedź

Mowa oznacza tu wypowiedź, czyjeś słowa. Przedmiot to temat wypowiedzi, czyli to, o czym ktoś mówi.

- Jaką funkcję pełni ironia? Odpowiedź na podstawie powyższego fragmentu.

Odpowiedź

Ironia pozwala na wyrażanie dystansu wobec tego, co się mówi. Może zatem wyrażać wątpliwości, niechęć, obawy mówiącego.

- W jakich konwencjach literackich lub artystycznych zabiegach możemy również zauważyć *dystans mówiącego wobec znaczeń własnej mowy*?

Odpowiedź

Dystans mówiącego widać np. w grotesce, która budzi jednocześnie śmiech i grozę, więc przeplata się w niej dystans z bliskością. Także parodia posługuje się dystansem – mówiący żartuje sobie z czyjegoś stylu.

Fragment 6.

Ironia ukryta odznacza się tym, że należy ją nie tyle dostrzec, co raczej wykryć. Ironista ukryty będzie starał się unikać wszelkiego tonu, sposobu czy wskazówki stylistycznej, która prowadziłaby do natychmiastowego odkrycia jego ironii. [...] Musi on naturalnie podjąć ryzyko, że ironia ta pozostanie niewykryta. (D.S. Muecke)

- Jakie wymagania stawia ironia ukryta przed ironistą, a jakie – przed jej odbiorcą?

Odpowiedź

Ironia ukryta wymaga od ironisty dużego wycucia, aby nie powiedzieć za dużo, a jednocześnie wystarczająco dać do zrozumienia odbiorcy, o co chodzi. Odbiorca musi być uważny, podejrzliwy, domyślać się, że nadawca chce powiedzieć coś więcej, niż mówi wprost.

- Jaka – Twoim zdaniem – jest rola ironii ukrytej w odróżnieniu od funkcji innych jej rodzajów?

Odpowiedź

Ironia może służyć wyśmianiu kogoś, krytyce. A jej ukryta odmiana pozwala zrobić to w sposób mniej wyraźny. Ale też może wyrażać dystans mówiącego, a niekoniecznie krytykę.

- Jakie okoliczności mogą skłonić mówiącego do używania ironii ukrytej?

Odpowiedź

Ironii ukrytej można używać w takich sytuacjach, kiedy boimy się lub nie chcemy, żeby wszyscy zrozumieli, o co nam chodzi. Może ona też służyć wyrażaniu prawdziwych myśli wtedy, kiedy nie wolno nam tego robić.

- Czy ironia ukryta może pojawiać się w literaturze?

Odpowiedź

- ✓ Tak, może. Może być formą zachęty dla czytelnika, aby czytał uważnie, domyślał się prawdziwych znaczeń, choć zawsze istnieje ryzyko niezrozumienia, o czym pisze Muecke.
- ✓ Nie. Jeśli ironia jest rzeczywiście dobrze ukryta, nie da się jej przekazać za pomocą tekstu. Potrzebne są jakieś sygnały (np. gest, intonacja, mimika), które pokażą odbiorcy, że nadawca chce powiedzieć coś więcej. Poprzez pismo nie da się tego uczynić.

Zadania wymagające porównania fragmentów 5. i 6.:

- O jakich wspólnych cechach ironii mówią powyższe cytaty, a jakie są różnice pod tym względem?

Odpowiedź

Autorzy obu cytatów wskazują na dystans mówiącego wobec własnej wypowiedzi. W pierwszym fragmencie mówi się o tym wprost, w drugim – nie, ale ukrywanie właściwego sensu w ironii ukrytej też musi się wiązać z dystansem. Różnice dotyczą celu: w pierwszym

tekście nie mówi się o tym, czemu dystans służy, a drugi tekst skupia się na celu użycia ironii, czyli na ukryciu swoich prawdziwych myśli.

- Czy ironia ukryta wyklucza *dystans mówiącego wobec znaczeń własnej mowy*?
W odpowiedzi odwołaj się do obu cytatów.

Odpowiedź

Nie, ironia ukryta nie wyklucza dystansu mówiącego do tego, co mówi. Można powiedzieć, że też się wiąże z tym dystansem, ponieważ ukrywanie właściwego sensu słów musi się wiązać z jakąś formą zdystansowania.

Ćwiczenie 2. Zestaw dla ucznia

Oceń poniższe wypracowanie pod kątem uwzględnienia cytatu zawartego w temacie.

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Utwory literackie przywołane w wypracowaniu muszą reprezentować co najmniej dwie epoki literackie.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **500 wyrazów**.

Autobiografizmu czy reprezentowanej przez pisarza postawy autobiograficznej w literaturze nie należy rozpatrywać w kategoriach dokumentalnego i szczegółowego odzwierciedlenia życia jednostki. Jest to raczej konwencja, która zależnie od kultury artystycznej i światopoglądu epoki, w różnym stopniu i w różny sposób dopuszcza do ujawnienia podmiotowego „ja”, posiadającego cechy autora, mniej lub bardziej zauważalne. (Edyta Dziewońska)

Rozważ, jaką rolę odgrywa autobiografizm w kreacji świata w dziełach literackich różnych epok. Punktem wyjścia do rozważań uczyń fragment tekstu Edyty Dziewońskiej.

W pracy odwołaj się do:

- **wybranej lektury obowiązkowej**
- **utworów literackich z dwóch różnych epok**
- **wybranego kontekstu.**

Pytania pomocnicze i wskazówki:

- Przeanalizuj temat.
- O czym mówi cytat zawarty w temacie?
- Co wiesz o autobiografizmie? Przypomnij sobie utwory i konteksty, które jego dotyczą.
- Jakie znasz konwencje literackie? Które z nich umożliwiają *ujawnianie podmiotowego „ja”*?
- Jak za pomocą różnych elementów świata przedstawionego można wyrażać odniesienia do życia i postawy autora?
- Czy w poniższym wypracowaniu pojawiają się odniesienia do wszystkich elementów tematu?

- Które fragmenty wypracowania świadczą o tym, że zdający rozważa problem przynajmniej częściowo w odniesieniu do cytatu?
- Czy utwory zostały omówione funkcjonalnie w odniesieniu do tematu pracy, a więc również do cytatu? Co o tym świadczy?
- Czy cytat został uwzględniony przy odniesieniach do wybranego kontekstu?
- Czy argumentacja jest pogłębiona i wnikliwa? Co o tym świadczy?

Wypracowanie ucznia	Ocena wypracowania pod kątem uwzględnienia cytatu zawartego w temacie
<p>Według Edyty Dziewońskiej autobiografizm to nie dosłowne przedstawienie postaci autora w dziele literackim, ale pewna forma ukazująca wybrane fakty z życia autora, pozwalająca jednak na zamaskowanie go i na umiarkowane ujawnienie się podmiotu. Autor może kryć się, zależnie od utworu, pod postacią jakiegoś człowieka, przedmiotu, zjawiska, a przy tym ujawniać swoje cechy lub ukazywać wydarzenia ze swojego życia. Autobiografizm na przestrzeni wieków epokach odgrywał różną rolę i był ukazywany w inny sposób, zależnie m.in. od epoki, w której powstało dane dzieło.</p> <p>Jednym z przykładów autobiografizmu w epoce renesansu są „Treny” Jana Kochanowskiego. Nawiązują one do autentycznego, lecz zarazem makabrycznego wydarzenia z życia poety, jakim była śmierć jego córki Urszulki. Wyraźne jest tam zastosowanie autobiografizmu. Kochanowski nie mógł pogodzić się ze śmiercią własnego dziecka. W utworach wyraża on swoją rozpacz po zmarłej córeczce, jednak „Treny” mogą być również traktowane jako filozoficzna rozprawa na różne tematy: poczynając od śmierci, a kończąc na rozważaniach na temat istnienia Boga. Strata tak bliskiej mu osoby poddała próbie stoicyzmu Kochanowskiego, tak chętnie wcześniej przez niego głoszone. Wszystkie jego dotychczasowe poglądy zostały zachwiane i mimo że po pewnym czasie Kochanowski powrócił do tego, co wyznawał</p>	

wcześniej, i pogodził się z tragedią, jaką jest śmierć, jego zwątpienie w wartości takie jak Bóg czy życie na zawsze pozostawiło ślad w omawianych „Trenach”. W większości utworów autor, jako główna postać, mówi o swoich rozważaniach, nie kryjąc się za żadną maską, ujawnia swoje „ja”, bezpośrednio ukazuje oblicze zrozpaczonego ojca, wzywającego zmarłą córkę oraz siły wyższe. Autobiografizm służy tutaj podzieleniu się emocjami autora, jego rozważaniami poprzez dzieło, powoduje, że mimo fantazyjnych opisów przeżyć podmiotu lirycznego świat przedstawiony nadal wydaje się realistyczny.

Kolejnym sztandarowym przykładem autobiografizmu, jednak już w epoce romantyzmu, jest powieść epistolarna „Cierpienia młodego Wertera” autorstwa Johanna Goethego. Jednakże – w odróżnieniu od renesansowych „Trenów” – tutaj autor ukrywa autentyczne wydarzenia pod płaszczem innych postaci, głównie Wertera. Powieść Goethego opiera się na syntezie dwóch zdarzeń: pierwszym z nich była jego nieszczęśliwa miłość do kobiety mającej już narzeczonego. Drugim zdarzeniem okazał się natomiast samobójczy czyn jego przyjaciela, co stało się głównym powodem napisania „Cierpień...”. W powieści oba czyny zostają dokonane nie przez dwie różne osoby, a przez jedną, którą jest Werter. Nieszczęśliwie zakochany młodzieniec popełnia samobójstwo z powodu miłości. Widzimy więc, jak w epoce romantyzmu autobiografizm jest zamaskowany, nawiązuje do wydarzeń autentycznych, a jednocześnie nie ukazuje ich w sposób dosłowny. Postać Wertera niejako pokazuje nam samego Goethego, zachwycającego się naturą, wrażliwego romantyka, jakim pisarz był naprawdę. Sceny, takie jak wyjazd do mniejszej miejscowości, zaprzyjaźnienie się z małżeństwem, bal, pogarda

arystokracji wobec mieszczan, czy wreszcie samobójstwo z miłości, zostały zaczerpnięte z życia Goethego bądź jego przyjaciela Carla Wilhelma, w powieści jednak autor zdecydował się połączyć dwie osoby w jedną (Wertera). Zastosowanie autobiografizmu pomaga autorowi wyrazić swoje przeżycia oraz sprawia, że łatwo można utożsamić się z głównymi bohaterami. Opisy miejsc i postaci, które widział sam autor powodują, że świat wykreowany w powieści można sobie wyobrazić i przypisać do realnie istniejącego miejsca czy osoby. To samo dotyczy pojawiających się tam przemyśleń natury filozoficznej czy wydarzeń. Dzięki autobiografizmowi możemy wczuć się w głównego bohatera i poczuć się jak on.

Ostatnim przykładem lektury, w której pojawia się autobiografizm, jest „Pamiętnik z powstania warszawskiego” Mirona Białoszewskiego. Książka opisująca zdarzenia z 1944 roku została napisana 20 lat później, zalicza się więc do literatury współczesnej. Ten pamiętnik prezentuje niezwykle walory artystyczne. W przeciwieństwie do dzieła Goethego, tutaj autor opisuje zdarzenia oraz odczucia zwykłych mieszkańców stolicy w sposób taki, w jaki wydarzyły się naprawdę. Nie ukrywa się ze swoją tożsamością: autor oraz główny bohater, opowiadający swoją wizję powstania z własnej perspektywy, są tą samą osobą. Imię autora wielokrotnie występuje w utworze. Autobiografizm, podobnie jak przypadku „Trenów”, sprzyja tutaj wyżaleniu się – co przyznał sam autor. Ponadto ten zabieg pozwala czytelnikowi spojrzeć na powstanie warszawskie nie z perspektywy walecznych bohaterów, co jest dość częstym zabiegiem, jeżeli chodzi o tego typu wydarzenia historyczne, a z perspektywy zwykłych ludzi. Nadaje to utworowi oryginalności, manifestuje jednocześnie

nastawienie autora wobec powstania oraz zmusza do refleksji dotyczących tego wydarzenia.

W podsumowaniu warto powtórzyć, że autobiografizm na przestrzeni epok był ukazywany na różne sposoby. Pełnił też wiele funkcji, co wykazano powyżej. Ujawniał emocje autora, który mógł być zamaskowany pod inną postacią lub prezentować siebie samego, dzielić się własnymi przekonaniem i oraz powodować, że świat wykreowany w utworze wydawał się bardziej realistyczny, dzięki czemu można było się utożsamić z wykreowaną postacią, a pośrednio – z autorem.

Ćwiczenie 2.
 Komentarz dla nauczyciela z odpowiedzią

Poprawianie cudzych wypracowań to cenne ćwiczenie pomagające doskonalić umiejętność redagowania własnych wypowiedzi. Dla egzaminu maturalnego jest to szczególnie istotne, gdyż pozwala uczniom zapoznać się w praktyce z kryteriami oceny wypracowań.

Odpowiedź do ćwiczenia 2

Wypracowanie ucznia	Ocena wypracowania pod kątem uwzględnienia cytatu zawartego w temacie – komentarz
<p>Według Edyty Dziewońskiej autobiografizm to nie dosłowne przedstawienie postaci autora w dziele literackim, ale pewna forma ukazująca wybrane fakty z życia autora, pozwalająca jednak na zamaskowanie go i na umiarkowane ujawnienie się podmiotu. Autor może kryć się, zależnie od utworu, pod postacią jakiegoś człowieka, przedmiotu, zjawiska, a przy tym ujawniać swoje cechy lub ukazywać wydarzenia ze swojego życia. Autobiografizm na przestrzeni wieków epokach odgrywał różną rolę i był ukazywany w inny sposób, zależnie m.in. od epoki, w której powstało dane dzieło.</p> <p>Jednym z przykładów autobiografizmu w epoce renesansu są „Treny” Jana Kochanowskiego. Nawiązują one do autentycznego, lecz zarazem makabrycznego wydarzenia z życia poety, jakim była śmierć jego córki Urszulki. Wyraźne jest tam zastosowanie autobiografizmu. Kochanowski nie mógł pogodzić się ze śmiercią własnego dziecka. W utworach wyraża on swoją rozpacz po zmarłej córeczce, jednak „Treny” mogą być również traktowane jako filozoficzna rozprawa na różne tematy: poczynając od śmierci, a kończąc na rozważaniach na temat istnienia Boga. Strata tak bliskiej mu osoby poddała próbie stoicyzm Kochanowskiego, tak chętnie wcześniej przez niego głoszony. Wszystkie jego dotychczasowe poglądy</p>	<p>Odniesienie do cytatu zawartego w temacie: zreferowanie zasadniczej części stanowiska E. Dziewońskiej dotyczącego ujęcia autobiografizmu jako konwencji maskującej mniej lub bardziej autorskie „ja”.</p> <p>Rozwinięcie myśli obecnej w cytacie</p> <p>Odniesienie do cytatu: zwrócenie uwagi na historycznoliterackie uwarunkowania.</p> <p>Brak odniesienia do problemu z tematu (czyli roli autobiografizmu w kreacji świata).</p>

zostały zachwiane i mimo że po pewnym czasie Kochanowski powrócił do tego, co wyznawał wcześniej, i pogodził się z tragedią, jaką jest śmierć, jego zwątpienie w wartości takie jak Bóg czy życie na zawsze pozostawiło ślad w omawianych „Trenach”. W większości utworów autor, jako główna postać, mówi o swoich rozważaniach, nie kryjąc się za żadną maską, ujawnia swoje „ja”, bezpośrednio ukazuje oblicze zrozpaczonego ojca, wzywającego zmarłą córkę oraz siły wyższe. Autobiografizm służy tutaj podzieleniu się emocjami autora, jego rozważaniami poprzez dzieło, powoduje, że mimo fantazyjnych opisów przeżyć podmiotu lirycznego świat przedstawiony nadal wydaje się realistyczny.

Kolejnym sztandarowym przykładem autobiografizmu, jednak już w epoce romantyzmu, jest powieść epistolarna „Cierpienia młodego Wertera” autorstwa Johanna Goethego. Jednakże – w odróżnieniu od renesansowych „Trenów” – tutaj autor ukrywa autentyczne wydarzenia pod płaszczem innych postaci, głównie Wertera. Powieść Goethego opiera się na syntezie dwóch zdarzeń: pierwszym z nich była jego nieszczęśliwa miłość do kobiety mającej już narzeczonego. Drugim zdarzeniem okazał się natomiast samobójczy czyn jego przyjaciela, co stało się głównym powodem napisania „Cierpień...”. W powieści oba czyny zostają dokonane nie przez dwie różne osoby, a przez jedną, którą jest Werter. Nieszczęśliwie zakochany młodzieniec popełnia samobójstwo z powodu miłości. Widzimy więc, jak w epoce romantyzmu autobiografizm jest zamaskowany, nawiązuje do wydarzeń autentycznych, a jednocześnie nie ukazuje ich w sposób dosłowny. Postać Wertera niejako pokazuje nam samego Goethego, zachwycającego się naturą, wrażliwego romantyka, jakim pisarz był naprawdę.

Wyrażanie stanowiska niezgodnego z ujęciem E. Dziewońskiej.

W konkluzji przywołano świat – istotny element problemu zawartego w temacie; odniesienie jednak niejasne i pozbawione uzasadnienia.

Zwrócenie uwagi na element świata przedstawionego – postać – jako maskę dla autorskiego „ja”.

Zwrócenie uwagi na maskowanie „ja”, ale bez uwzględnienia roli konwencji i uwarunkowań historycznoliterackich.

Sceny, takie jak wyjazd do mniejszej miejscowości, zaprzyjaźnienie się z małżeństwem, bal, pogarda arystokracji wobec mieszczan, czy wreszcie samobójstwo z miłości, zostały zaczerpnięte z życia Goethego bądź jego przyjaciela Carla Wilhelma, w powieści jednak autor zdecydował się połączyć dwie osoby w jedną (Wertera). Zastosowanie autobiografizmu pomaga autorowi wyrazić swoje przeżycia oraz sprawia, że łatwo można utożsamić się z głównymi bohaterami. Opisy miejsc i postaci, które widział sam autor powodują, że świat wykreowany w powieści można sobie wyobrazić i przypisać do realnie istniejącego miejsca czy osoby. To samo dotyczy pojawiających się tam przemyśleń natury filozoficznej czy wydarzeń. Dzięki autobiografizmowi możemy wczuć się w głównego bohatera i poczuć się jak on.

Ostatnim przykładem lektury, w której pojawia się autobiografizm, jest „Pamiętnik z powstania warszawskiego” Mirona Białoszewskiego. Książka opisująca zdarzenia z 1944 roku została napisana 20 lat później, zalicza się więc do literatury współczesnej. Ten pamiętnik prezentuje niezwykle walory artystyczne. W przeciwieństwie do dzieła Goethego, tutaj autor opisuje zdarzenia oraz odczucia zwykłych mieszkańców stolicy w sposób taki, w jaki wydarzyły się naprawdę. Nie ukrywa się ze swoją tożsamością: autor oraz główny bohater, opowiadający swoją wizję powstania z własnej perspektywy, są tą samą osobą. Imię autora wielokrotnie występuje w utworze. Autobiografizm, podobnie jak przypadku „Trenów”, sprzyja tutaj wyżaleniu się – co przyznał sam autor. Ponadto ten zabieg pozwala czytelnikowi spojrzeć na powstanie warszawskie nie z perspektywy walecznych bohaterów, co jest dość częstym zabiegiem, jeżeli chodzi o tego typu wydarzenia

Ponownie wyrażenie stanowiska niezgodnego z ujęciem E. Dziewońskiej bez zaznaczenia tego faktu – nie wiadomo, czy uczeń celowo przywołuje *Pamiętnik z powstania warszawskiego*, żeby np. pokazać, że podmiotowe „ja”, o którym pisze Dziewońska, w gatunkach takich jak pamiętnik można utożsamić z autorem niezależnie od światopoglądu epoki.

historyczne, a z perspektywy zwykłych ludzi. Nadaje to utworowi oryginalności, manifestuje jednocześnie nastawienie autora wobec powstania oraz zmusza do refleksji dotyczących tego wydarzenia.

W podsumowaniu warto powtórzyć, że autobiografizm na przestrzeni epok był ukazywany na różne sposoby. Pełnił też wiele funkcji, co wykazano powyżej. Ujawniał emocje autora, który mógł być zamaskowany pod inną postacią lub prezentować siebie samego, dzielić się własnymi przekonaniem i oraz powodować, że świat wykreowany w utworze wydawał się bardziej realistyczny, dzięki czemu można było się utożsamić z wykreowaną postacią, a pośrednio – z autorem.

Podsumowanie świadczące o niezrozumieniu problemu zawartego w temacie oraz o nieuwzględnieniu cytatu.

W powyższym wypracowaniu odniesienie wprost do cytatu stanowiącego część tematu pojawia się jedynie w pierwszym akapicie wypracowania. W dalszych jego częściach uczeń nie odnosi się do niego wprost, a w niektórych miejscach wręcz wyraża stanowisko sprzeczne z ujęciem Edyty Dziewońskiej. Problem nie został wnikliwie omówiony, choć wywód świadczy o częściowym jego zrozumieniu. Konteksty (historyczne, egzystencjalne) przywołane są tylko krótko, bez szerszego wyjaśnienia. Argumentację w wypracowaniu należałoby zatem ocenić jako powierzchowną.